

ประวัติ

พระยาสุโขมณัฏวินิต (สวาท สุโขม)

เจ้าภาพพิมพ์แจก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระยาสุโขมณัฏวินิต (สวาท สุโขม)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันอังคาร ที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๔๙๗

คุณหญิง เชื้อชื่น ขนุนนาค

มอบให้หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

31 / มี.ค. / 47

พระยาสุมนวัณนิค
ชาตะ 15 กันยายน 2432
มรณะ 4 กันยายน 2497

จากซ้าย:— เจ้าพระยายมราช พระยาสุขุมนัยวินิต
น้องหญิง (ถึงแก่กรรมตั้งแต่เด็ก) ท่าน
ผู้หญิงตลับ

คำปรารภ

เนื่องในโอกาสพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อนี้ พวกลูก ๆ มีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับประวัติของคุณพ่อขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์ โดยรวบรวมตั้งแต่ประวัติตอนปฐมวัย ตอนรับราชการและทำการค้า และตอนบั้นปลายชีวิตขึ้นไว้ แต่ก็มีข้อลำบากยุ่งยากอยู่ที่ว่า ผู้ที่รู้จักคุณพ่อตั้งแต่ท่านถือกำเนิดจนมีอายุถึงเข้ารับราชการนั้น ขณะนี้เข้าใจว่าจะมีอยู่ก็แต่ท่านเจ้าคุณประทีปทัศนภูบาล แต่ผู้เคี่ยวเท่านั้น และบางตอนบางเรื่องเป็นเวลาที่ล่วงเลยมานานถึง ๓๐ ปีเศษ ย่อมเป็นการยากยิ่งที่จะจดจำได้ละเอียดถี่ถ้วนถูกต้อง พวกลูก ๆ จึงได้พร้อมใจกันกราบเรียนขอความกรุณาท่านเจ้าคุณ ประทีปทัศนภูบาล สำหรับประวัติ ของคุณพ่อ ตอนปฐมวัย จนถึงเข้ารับราชการ ก็ขี้ไต้กราบทูลขอพระกรุณาจากพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรให้ทรงตรวจและทรงนิพนธ์เพิ่มเติม ทั้งนี้เพราะพระองค์ท่านก็ทรงรู้จักคุณพ่อมาเป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน ซึ่งพระองค์ท่านก็มีไต่ทรงรังเกียจ ไต่ทรงประทานพระนิพนธ์มาให้ตามความประสงค์ของเจ้าภาพ ซึ่งพวกลูก ๆ รู้สึกซาบซึ้งในพระกรุณาและในความเมตตาของพระองค์ท่านและของท่านผู้ทูลกล่าวข้างต้นเป็นอย่างยิ่ง

ส่วนประวัติของคุณพ่อตอนรับราชการทาง โรงไฟฟ้าสามเสน และประวัติตอนทำการค้าทางเรือ นั้น ก็สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ของคุณหลวงรัชฎากรโกศล ผู้ซึ่งเคยรับราชการทางโรงไฟฟ้าหลวงร่วมกับคุณพ่อ และด้วยความเมตตาของ ร.อ. สุทัศน์ เหล่าวานิช ร.น. ผู้ซึ่งร่วมทำงานการค้าทางเรือมาเช่นเดียวกัน เจ้าภาพจึงขอขอบพระคุณบรรดาผู้ทูลกล่าวพระนามและนามข้างต้นไว้ ณ ที่นี้ และถ้าหากคุณพ่อมีญาติใด ๆ ที่จะทราบได้แล้ว ก็คงจะรู้สึกซาบซึ้งปลาบปลื้มในพระกรุณาและในความเมตตาเช่นเดียวกัน.

บุตรและธิดา

๑๑ ธันวาคม ๒๔๙๗

ประวัติพระยาสุพรรณนัยวินิต (สวาท สุชุม)

ยศ

- ๒๙ ตุลาคม ๒๔๖๓ มหาอำมาตย์ตรี
๑๙ กันยายน ๒๔๖๘ หัวหมื่น

บรรดาศักดิ์

- ๑๘ ตุลาคม ๒๔๕๒ หลวงสวัสดิ์เวียงไชย
๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๕๗ พระสวัสดิ์เวียงไชย
๒๐ ธันวาคม ๒๔๖๐ พระยาสุพรรณนัยวินิต

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

- ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๕๒ ตติยจุลจอมเกล้า (สืบตระกูล)
๒ มกราคม ๒๔๕๓ เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้น ๕
๑ มกราคม ๒๔๕๘ จัตุรตาภรณ์มงกุฎไทย
๓๐ ธันวาคม ๒๔๖๐ จัตุรตาภรณ์ช้างเผือก
๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๖๒ ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
๑ มกราคม ๒๔๖๓ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย
๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๖๔ เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้น ๓ และ
ตติยจุลจอมเกล้า

ตำแหน่งพิเศษ

- ๕ เมษายน ๒๔๖๕ องคมนตรี รัชกาลที่ ๖
๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ องคมนตรี รัชกาลที่ ๗
-

ประวัติ พระยาสุขุมนัยวินิต (สวาท สุขุม)

ตอนปฐมวัย

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร
ทรงพระนิพนธ์ จากความทรงจำของ พระยาประติพัทธภูบาล

พระยาสุขุมนัยวินิต เกิดเมื่อขลุ่ย พุทธศักราช ๒๔๓๒ ที่กรุงลอนดอน เวลา
นั้นเจ้าพระยามหาอำมาตย์ยังเป็นขุนวิจิตรวรสาสน์ รัยราชการเป็น พระอภิบาลเจ้านาย
ลูกยาเธอในรัชการที่ ๕ สี่พระองค์คือ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ ๑ พระองค์-
เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ๑ พระองค์เจ้าประวิตรวิมล โนคม ๑ พระองค์เจ้าจรประวิตรเวศ ๑
และสังกัดอยู่ในสถานราชทูตไทยด้วย พระยาประติพัทธภูบาลซึ่งเวลานั้นเป็นนักเรียน
รัยราชการใน สถานทูตได้มี แก้วใจเขียนเล่าเหตุการณ์ เมื่อตอน พระยาสุขุมนัยวินิตจะ
เกิดมาคงได้เก็บความมาลงต่อไปนี้ (โดยพยายามรักษาสำนวนผู้เขียนไว้ให้มากที่สุด
ที่จะทำได้)

“เย็นวันหนึ่งคุณเล็ก (ภรรยาคุณหลวงชาติตระการโกศล) บุตรสาวของ
เจ้าคุณสุขุมได้มาหาข้าพเจ้า ขอขอร้องให้ข้าพเจ้าช่วยเขียนเกล็ดประวัติของเจ้าคุณ
สุขุมนัยวินิตน้อย เพื่อจะพิมพ์เป็นเล่มแจกในงานศพของเจ้าคุณสุขุมครั้ง ความ
จริงเจ้าคุณสุขุมมีอายุน้อยกว่าข้าพเจ้ามาก ถ้าจะพูดก็เกือบเท่าลูกของข้าพเจ้าได้
เพราะท่านผู้หญิงตลับ (มารดาเจ้าคุณสุขุม) นั้นเคยคบกับข้าพเจ้า ถ้าท่านมีอายุ
จนถึงขจรขยั่นก็คงจะได้ถึง ๘๗ ขวบเท่าข้าพเจ้า

เมื่อได้รับคำขอร้องนี้ข้าพเจ้ายินดีทำให้ เพราะทำให้ข้าพเจ้านึกภาพล้าต๊
เหตุการณ์สมัยเมื่อ ๖๐ ปีล่วงมาแล้ววนนอกครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้ากล่าวที่จะพูดได้ว่าข้าพเจ้า
เป็นคนไทยคนแรกที่เห็นเจ้าคุณสุขุมเกิด ไม่นับบิดามารดาของท่าน และคงจะเป็น
ผู้เคยวาทเหลืออยู่ในเวลานั้นที่รู้อะไรเริ่มที่เจ้าคุณสุขุมจะเกิด ถ้าบิดามารดาท่านเอง
มิได้จกเก็บไว้

เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๘ เวลานั้นข้าพเจ้าเพิ่งจะสอบไล่ห่มขอความได้เป็นคนไทยคนที่ ๒ (คนแรกคือ ขุนหลวงพระยาไกรศรี นายปลั่ง และคนที่ ๓ คือ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี นายปลั่ง) ในเมืองอังกฤษ แต่ยังมีได้ประกาศนียบัตรเพราะอายุเวลานั้นเพิ่ง ๑๕ ปี เขาต้องให้ครบ ๒๑ ปีจึงจะยอมให้ประกาศนียบัตร ข้าพเจ้าเลยมาทำงานในสถานทูตไทยในกรุงลอนดอน เวลานั้นพระยามนตรีสุริยวงษ์ เป็นราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน ท่านขอให้ข้าพเจ้ามาเป็นล่าม คือล่ามกิตติมศักดิ์เป็นคนแรกในสมัยนั้น เพราะยังไม่เคยมีตำแหน่งนี้มาก่อนเลย ข้าพเจ้าก็ยินดีทำให้โดยไม่ขอรับเงินเดือน ข้าพเจ้าต้องไปกระตือรือร้นตามท่านราชทูตไปติดต่อกับราชการงานเสมอ และครั้งหนึ่งยังได้เผาคืนวิศตอเรียพร้อมท่านราชทูตด้วย คืนวิศตอเรียยังได้รับสั่งถามว่าเมืองไทยมีเสกคันต์คิง (วังหน้า) ไซ้ไหม ข้าพเจ้าตอบว่าจริง

วันหนึ่งท่านราชทูตได้ส่งโทรเลขฉบับหนึ่งให้ข้าพเจ้า เป็นโทรเลขจากราชทูตไทยประจำปารีส ขอให้ส่งข้าราชการผู้ใหญ่ที่พูดได้ทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษ ไปรับเจ้านาย ๔ พระองค์ซึ่งเดินทางจากกรุงเทพฯ จะไปศึกษาที่กรุงลอนดอน เป็นเจ้านายองค์เล็ก ๆ พระชนมายุในระหว่าง ๑๐-๑๒ องค์แรกคือพระองค์เจ้ากิติยากร (กรมพระจันทบุรีนฤนาถสำเร็จแล้วเป็นเสนาบดีว่าการคลัง พระอัยกาของสมเด็จพระบรมราชินีสิริกิติ์) พระองค์เจ้าจรัลประวดี (กรมหลวงนครชัยศรีสุรเดช สำเร็จแล้วมาว่าการทหารบก) พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กลายเป็นว่าการยุติธรรม) และพระองค์เจ้าประวิตรวิมลโนคม (กรมหลวงประจิมกิติยดี กลายเป็นราชเลขาแผนกต่างประเทศ) ท่านราชทูตขอรับให้ข้าพเจ้าไป ข้าพเจ้าจึงออกเดินทางจากลอนดอนมาปารีส เมื่อมาถึงปารีสได้ไปพบท่านราชทูตไทย ได้ถามท่านว่าจะให้ข้าพเจ้าพาเจ้านาย ๔ พระองค์ข้ามปากไปเมืองอังกฤษเมื่อใด ท่านบอกให้ข้าพเจ้าไปพูดจากกลางกับขุนวิจิตรฯ (เจ้าพระยายมราช ยืนสุขุม) ซึ่งตามเสด็จเจ้านายทั้ง ๔ พระองค์มาจากกรุงเทพฯ ท่านขุนวิจิตรฯ บอกให้ข้าพเจ้ารอสัก ๒ วัน ขอให้หายเหนื่อยเสียก่อน ในระหว่างนั้นข้าพเจ้าจึงได้ไปตกลงขอเช่ารถสะพานฝรั่งเศสเป็นพิเศษ ๑ คัน สำหรับเจ้านายจะเสด็จและไปตกลงเช่าห้องพิเศษในเรือไฟ ๔ ห้อง

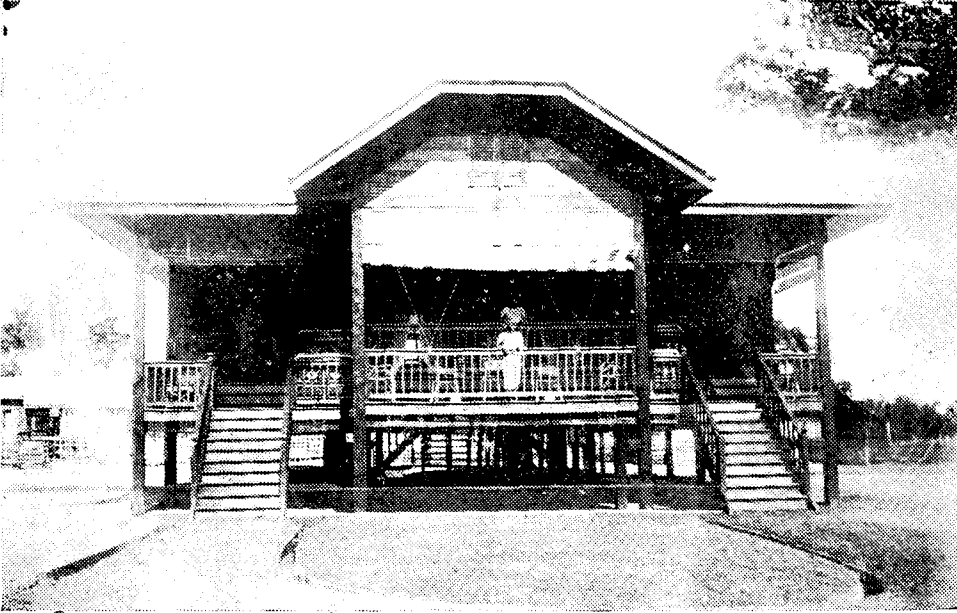
เพื่อเจ้านายจะให้ข้ามช่องแคบอังกฤษ และไปตัดกลางรถไฟของอังกฤษพิเศษถึงสถานี
วิคตอเรียในลอนดอน ทั้งได้โทรเลขไปถึงท่านราชทูตไทยในกรุงลอนดอนให้ท่าน
ทราบดีกำหนดเวลาที่จะถึงและให้ท่านมาคอยรับที่สถานีวิคตอเรียด้วย

เมื่อวันกำหนดออกเดินทางจากปารีสพร้อมด้วยเจ้านายอีก ๔ พระองค์ ชุน
วิจิตร ๗ และภรรยา (ท่านผู้หญิงคลับ สุขุม) พร้อมทั้งข้าพเจ้ามาในรถไฟพิเศษ
ประมาณ ๑๐ นาที ภรรยาท่านชุนวิจิตรก็แสดงอาการเมา ข้าพเจ้าจึงล้อท่านว่า
“อะไรขึ้นรถ ๑๐ นาที ก็เมารถไฟแล้ว นี่จะไปให้ตกลงมิแยหรือครึ๊ย.....
ชุนวิจิตร ๗ รีบมากระซิบบอกข้าพเจ้าว่า “เขาไม่เมาตกลงครึ๊ย เขาแพ้ท้องนะ เราพึ่ง
แต่งงานในเร็ว ๆ นี้เอง นี่ท่าจะแพ้ท้องมาก” และบุตรในท้องของท่านนี้แหละคือ
เจ้าคุณสุขุม ๗ ที่ข้าพเจ้าได้รับขอร้องให้เขียนนี้.....

เมื่อไปถึงสถานีวิคตอเรียท่านราชทูตไทย พร้อมทั้งข้าราชการ สถานทูตได้มา
รับและนำเจ้านายทั้ง ๔ พระองค์ไปยังบ้านที่เสาทเคนส์ตันที่ท่านได้จัดให้เจ้านาย ๔
พระองค์พักอยู่ตลอดเวลาซึ่งห่างจากสถานทูตประมาณ ๓๐ เส้น ข้าพเจ้าเดินไป
ประมาณ ๑๐ นาทีก็ถึง เจ็ดเดือนต่อมาท่านชุนวิจิตรมาบอกข้าพเจ้าว่าภรรยาของ
ท่านจะคลอดแล้ว ข้าพเจ้ารีบไปเยี่ยม ไปพบหมอฝรั่งประจำสถานทูตไทยซึ่ง
เพิ่งออกมาจากห้อง แกมมาบอกว่าเรียบร้อยแล้วเพิ่งเสร็จ ข้าพเจ้ารีบถามว่าหญิง
หรือชาย แกมมาบอกว่า เป็นชาย ข้าพเจ้าไปเยี่ยมเป็นคนแรก และ ค.ช. นี้คือเจ้าคุณสุขุม

ต่อมาอีก ๑ เดือน ท่านชุนวิจิตรได้เชิญข้าพเจ้าไปร่วมรับประทานน้ำชาใน
งานโกนผมไฟของลูกชายท่าน พร้อมทั้งเจ้านาย ๔ พระองค์ ตอนในงานกินเลี้ยง
น้ำชานั้น พระองค์เจ้ากิติยากรไตรภพสังขินว่า “คนเรานี้เกิดแล้วก็ตาย เขาเกิดถ้าครุ
ตาย (หมายถึงชุนวิจิตร) ผมจะไปเผาศพครุให้ไว้ เจ้านายอีก ๓ พระองค์ก็รับปาก
ว่าจะไปเผาศพครุพระองค์ท่านให้ไว้ มีว่าจะอยู่ที่ใดก็ตาม

ต่อมาเมื่อกลับกรุงเทพฯ ๗ วันหนึ่งเจ้าพระยามรราช (ชุนวิจิตร) ได้เชิญข้าพเจ้า
ไปกินน้ำชาเนื่องในวันเกิดของท่านที่บ้านศาลาแดง ท่านได้พูดขึ้นว่า “เออท่านเจ้าคุณ
จำได้ไหม เราเคยกินน้ำชาในบ้านที่ลอนดอนเมื่อ ๕๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว พร้อมเจ้านาย ๔

บ้านพักรับแขก

บ้านพักผู้จัดการ ที่ตำบล เกียนซา

พระองค์ ท่านได้พบเรื่องเกิด ๆ ตาย ๆ และท่านได้รับสั่งว่าถึงอย่างไรก็ตามท่านจะมา
เผาผมแต่ข้ตนเจ้านาย ๔ พระองค์สิ้นพระชนม์ไปหมด ผมกลับต้องเป็นผู้ไปเผาท่าน”
นั่นแหละในโลกนี้

นี่คือเหตุการณ์ที่ข้าพเจ้าได้รู้จักเกี่ยวกับเจ้าคุณสุขุมตั้งแต่เริ่มแรก ข้ตน
ท่านจะอยู่บนสวรรค์ชั้นใดก็ตาม ข้าพเจ้าขออนุโมทนาที่บุญคุณของท่านได้ร่วม
จิตพิมพ์หนังสือชิ้นนี้ และในฐานะที่ข้าพเจ้าได้มีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อย เท่านั้นก็
ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลที่เกิดจากส่วนน้อยของการเขียนนี้แด่เจ้าคุณสุขุมทั้งสิ้น

ในเวลาต่อมาจากนั้นมา เจ้าพระยาอมรราชได้ย้ายกลับเข้ารับราชการในเมืองไทย
ได้พาครอบครัวกลับเข้ามาด้วย พระยาสุขุมฯ เข้าเล่าเรียนที่โรงเรียนราชนิเทศศาสตร์
เมื่อสำเร็จการเล่าเรียนได้รับราชการในกระทรวงนครบาลจนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์
เป็นหลวงสวัสดิ์เวียงไชย แล้วเลื่อนเป็นพระในนามเดิม และเป็นพระยาสุขุมนัยวินิต
ตำแหน่งสุดท้ายเป็นผู้อำนวยการไฟฟ้าสามเสน ซึ่งเป็นองค์การ ขึ้นอยู่ในกระทรวง
นครบาล และผู้อำนวยการเทียบฐานะเสมอด้วยชนมหาอำมาตย์ที่เรียกกันทุกวันนี้ว่า
ชั้นพิเศษ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ คือ ตติยจุลจอมเกล้าชั้นตรี
เจ้าพระยาอมรราช (๒๔๕๒) แล้วเลื่อนขึ้นชั้นเป็นตติยจุลจอมเกล้าพิเศษ (โต๊ะทอง
กาทอง) และต่อมาเลื่อนขึ้นอีกเป็นตติยจุลจอมเกล้า (๒๔๖๔) ย่าเห็นจ้ฉนั้นๆ ได้รับ
พระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ในรัชกาลที่หกชั้น ๕ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นชั้น ๓ ตรา
มงกุฎฯ ได้ถึงชั้น ๓ และตราช้างเผือกชั้น ๔ ได้เป็นองค์มนตรีในรัชกาลที่หกและ
ที่เจ็ด

พระยาสุขุมนัยวินิตมีบุตรและธิดารวม ๔ คน คือ ๑. นายเผ่า สุขุม ๒. นาง
พยอม กัลยาณมิตร ๓. นางสาวศศิธรการโกศล ๔. นายณรงค์ สุขุม

ในชั้นหลังนี้พระยาสุขุมป่วยเสาะแสะด้วยโรคหัวใจพิการมาเป็นเวลานาน ใน
ที่สุดถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๔ กันยายน ๒๔๙๗

คณบดีราชการตำแหน่งผู้อำนวยการโรงไฟฟ้าหลวงสามเสน

จากความทรงจำของ หลวงรัฐการโกศล

คำนำ

ความมุ่งหมายในการเขียนเรื่องนี้มีอยู่ว่า ภายในเวลา ๔๐ ปีเศษ การเปลี่ยนแปลงในกิจการบ้านเมืองได้เจริญก้าวหน้าไปมาก โดยเฉพาะกิจการของโรงไฟฟ้าหลวง ได้ขยายขอบเขตกิจการงานไปอย่างกว้างขวางเกินกว่าความมุ่งหมายในชั้นเดิม เวลานี้ผู้เริ่มก่อสร้างโรงไฟฟ้าที่ล่วงลับไปตามอายุชรา เรื่องราวที่เขียนมาแต่แรกกันนั้นจะค่อยๆ สิ้นตามไปด้วย ข้าพเจ้าได้รู้เห็นกิจการชั้นหลัง คือเมื่อเริ่มการก่อสร้างแล้ว แต่ถึงกระนั้นก็อาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่รู้เห็นขนาดข้าพเจ้าเท่าที่มีชีวิตอยู่ก็เห็นจะมีสัก ๒-๓ คนได้กระมัง ข้าพเจ้าเข้าใจว่าประวัติของโรงไฟฟ้าหลวงนั้น ทางราชการคงจะเห็นได้รวบรวมขึ้นไว้แล้ว แต่ถึงอย่างนั้นข้อความที่ข้าพเจ้าจะเล่าก็อาจเป็นส่วนประกอบเบ็ดเตล็ด (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๖๘) ตามที่ค้นของเอกสารผู้ที่ได้ผ่านงานมากกว่า ๒๕ ปี

โดยเหตุว่าเรื่องนี้เขียนจากความจำ จึงต้องขออภัย หากมีผิดพลาดคลาดเคลื่อน บางทีจะมีประโยชน์แก่ผู้ใคร่รู้เรื่องเก่าๆ ย่าง แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือเป็นอนุสรณ์แก่ผู้ทรงวิริเริ่ม คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บิษยะมหาราช

สภาพของโรงไฟฟ้าที่ได้เห็นครั้งแรก

เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗ เวลาเช้า ข้าพเจ้าได้ขึ้นรถรางจากปากตรอกวัดสามพระยาไปลงที่สี่แยกบ้านพายัพ ถนนราชวิถี (คือถนนนครไชยศรี) รถราง

สมัยนั้นไม่มีรถพ่วง แบ่งเป็นสองชั้น ๆ ที่ ๑ มีเขาะปลอกชาวสะฮาต ซึ่งไม่มีใครแน่นอน นอกจากเวลาทำงาน ถึงชั้น ๒ ก็พอมันทั่งและยืนได้สบาย ถนนเวลานั้นยังไม่ได้ลาดยางแอสฟัลต์ สองข้างถนนถึงสะพานเทเวศร์ก็มีสภาพเหมือนปัจจุบันนี้ มีโรงแถวไม้ฝั่งตะวันออกเลยวัดอินทรวีหารไปไม่มีตลาด และไม่มีคนค้ำคั่ง ข้ามสะพานเทเวศร์ไปก็เห็นวังกรมหลวงราชบุรี และกรมหลวงปราจิณ ฯ เป็นที่ว่างเป็นสวน เกือบจะเรียกได้ว่าไม่มีบ้านริมถนน ที่เห็นเขตตวงสวนกุหลาบและท่าว่าสกรก็เป็นที่สวนที่ขานญวนมีข้าพเจ้าพวกเขารัด คันไม้ครมหล้ารก สวนสุนันทาก็ยังไม่แล้ว มีต้นกำมูอยู่เป็นตงคอนส์แยกข้างซี (ถนนราชวิถี) ฝั่งตะวันตกมีบ้านข้าง โกลส์แยกสามเสนก็มีบ้านของพระสรวพการ (โรงพยาบาลวชิระ) เป็นบ้านใหญ่ที่สุดในย่านนั้น นอกจากนั้นก็เห็นบ้านเรือนไม่ใหญ่โต อยู่ห่าง ๆ กัน วัสดุไซท์ก็ยังไม่เป็นที่สวน พอข้ามสะพานกิมเซ่งหลี (สะพานโคกถนน) ก็เป็นที่สวนอีก มีบ้านฝรั่งทางฝั่งตะวันออก ๒-๓ หลัง การจราจรในถนนน้อย มีรถม้าและรถลาก (รถเจ๊ก) มากหน่อย รถยนต์มีน้อย คนเดินก็ไม่มาก ที่สี่แยกบ้านพวยัพ ข้าพเจ้าลงจากรถวางเดินไปตามถนน ซึ่งเกือบจะเรียกว่าถนนดินไปทางตะวันตก สองข้างถนนก็เป็นสวนอีก สุดถนนเป็นแม่น้ำมีบ้านของกระทรวงมหาดไทย เรียกว่าบ้านพวยัพ ข้าพเจ้าจำสภาพในครั้งนั้นได้ดี เพราะเกิดความกลัวเนื่องจากความเปลี่ยวเปล่าของถนน มันช่างเงิบอะไรอย่างนั้น ผิดกับถนนแยกกระทรวงนครบาล (กระทรวงมหาดไทยขั้ต้น) ลีลลับ เดินมาจนใกล้ถึงแม่น้ำทางฝั่งเหนือของถนน เห็นหลังคาสังกะสีสูง และได้ยินเสียงและเห็นคนทำงานทางฝั่งใต้ของถนน เป็นกำแพงสูง มีประตูเหล็กใหญ่ - คือ วังกรมหมื่นสรวรควิสัยนฤบดี ซึ่งเป็นสำนักงานของโรงไฟฟ้าสุขาภิบาล ที่ข้าพเจ้าจะไปรายงานตัว มองเข้าไปในประตูกำแพงซึ่งขีตอยู่ เห็นตัวตึกใหญ่ แต่ขีตประตูหน้าต่างหมด ไม่เห็นมีคนสักคน เคยขีตถนน ข้าพเจ้านั่งสงสัยขีตกลัวว่าจะผิด เพราะสภาพที่ปรากฏนั้น ประคูกังว่า เป็นคฤหาสน์ร้างอันลึกลับ ข้าพเจ้าขีตกลัวใจ จะเข้าไปขีตหรืออย่างไร จะถามใครก็ไม่มีคน ตลอดทางที่ลงจากรถวางก็ไม่มีที่ใดสมจะเป็นวังนอกจากที่ หลังซของหนังสือนำส่งตัวของนายอิริคเซนต์เย. ลอสสัน ผู้บังคับการกรมกองตระเวน ซึ่งเป็นผู้

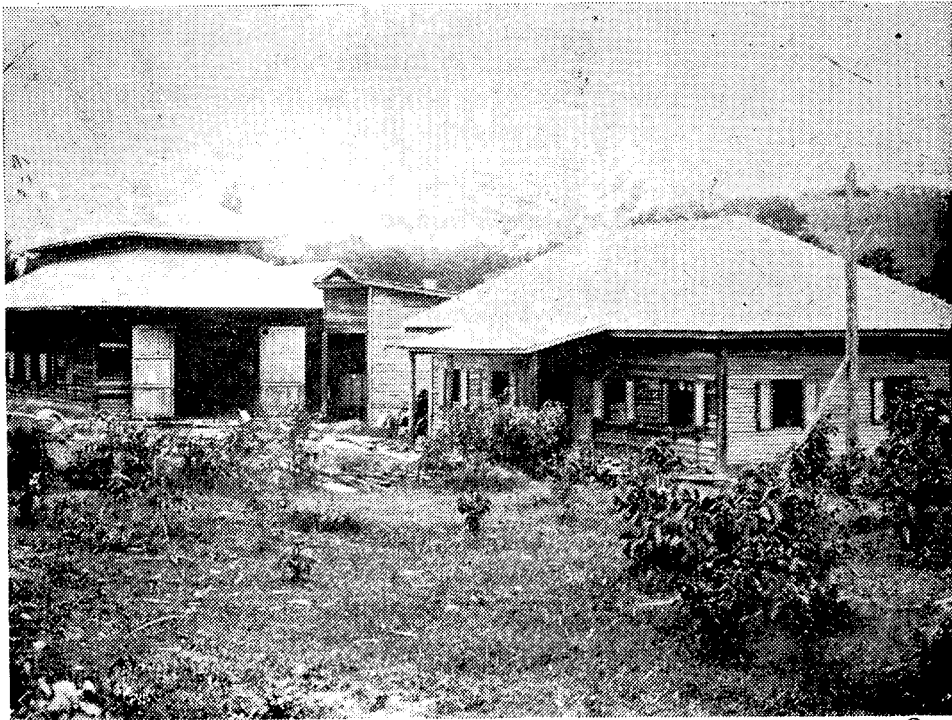
ยังคัมภีร์ชาข้าพเจ้าก็เขียนเพียง “แจ้งความมายัง หลวงสวัสดิ์เวียงไชย ผู้อำนวยการโรงไฟฟ้าสุราษฎร์ธานี” ตามพวกเพื่อนเขาที่ขู่ขู่ให้ไปท้วงพระองค์ตลก ซึ่งตรงกันที่ๆ ข้าพเจ้าเห็นอยู่นั้น ข้าพเจ้ายืนอยู่คนเดียวหนึ่ง เมื่อไม่เห็นมีใครก็ทำใจกล้าเข้าไปในประตู เห็นตามถนนที่เข็นวงโค้งหน้าตึกเข้าไปที่ประตู มีมุขที่จอดรถ ประตูก็ปิดและไม่มีท่าทางว่าจะมีคน ข้างในเงียบสงัด ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะมีคนเฝ้าอยู่ทางหลัง จึงเดินเข้าไปทางลานหลังตึก ณ ที่นั้นมีตึกชั้นเดียวลักษณะเป็นโรงรถ - ห้องคนใช้ - ครัว เห็นมีประตูเปิดอยู่จึงเดินไปที่ห้องนั้น ก็ได้พบนายแถบ จิตราคัน (หลวงสฤษดิ์บรรณาการ ถึงแก่กรรมแล้ว) ซึ่งเคยรู้จักที่กรมสุราษฎร์ธานี ณ ที่ห้องเองที่ข้าพเจ้าได้เขียนหนังสือส่งตัวแก่ท่านผู้อำนวยการ หลวงสวัสดิ์เวียงไชย (พระยาสุขุมนัยวินิต สวาท สุขุม ถึงแก่กรรมแล้ว) และข้าพเจ้าก็ได้รับบรรจุเป็นนายเวรอยู่ในกองกลางแต่นั้นมา

ท่านผู้อำนวยการที่ข้าพเจ้าพบครั้งนั้น ข้าพเจ้าเคยรู้จักมาก่อนแล้วตั้งแต่ท่านยังเป็นหนุ่มอยู่ที่บ้านวัดสามพระยา เห็นท่านทำงานวัดเบญจมพิตรควบคู่กับสุภาพสตรีสาวสวยและทันสมัยที่สุดในยุคนั้น แต่ท่านไม่รู้จักข้าพเจ้า ในเวลาพบท่านที่สำนักงานนั้นท่านมีครอบครัวแล้ว ท่านเป็นคนร่างเล็กและขอมบาง หน้ายิ้มแย้มแจ่มใสใจดีและสุภาพไม่ถ้อยคดกั๊ก

ในสำนักงานนั้นนอกจากท่านผู้อำนวยการแล้ว ก็มีผู้ช่วยผู้อำนวยการ (พระพินิต เลขา เนียม สัตตะบุตร ยังมีชีวิตอยู่) ซึ่งเป็นผู้ชักนำข้าพเจ้าให้ยื่นใบสมัคร นับว่าท่านเป็นผู้มีอุปการคุณของต้นในการที่ข้าพเจ้าได้ทำงานในโรงไฟฟ้าหลวง งานของข้าพเจ้าก็มีการแปลหนังสือโต้ตอบภาษาอังกฤษ ซึ่งมีศัพท์ใหม่ๆ ที่ไม่เคยรู้มากมาย ผิดกันทั้งสำนวนโวหารที่ข้าพเจ้าเคยชินเมื่ออยู่กรมกองตระเวน แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือให้แปลสัญญาและรายการก่อสร้างเป็นสมุดปกแข็งยาว ๑๒ นิ้วเศษ กว้างประมาณ ๘ นิ้ว หนาถึง ๑ นิ้ว สัญญาทำกับบริษัท เอ. อี. บี. (แอลจีเมน อิลีกทริกซิทัส เกสเซลชอาฟต์) แห่งกรุงเบอร์ลินกับรัฐบาลสยาม กระทรวงนครบาล ลงนามโดย อัครราชทูตที่เบอร์ลิน (หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ ภายหลังเลื่อนเป็นกรมหมื่น

คานเรือ เคียนซา

โรงงานและคลังพัสดุที่เคียนซา

เทววงศ์โรทัย) กรมสุขาภิบาลเป็นเจ้าของเรื่อง และไต่ถามกันมาตั้งชักรกว่าก่อนงานก่อสร้างแล้ว ก็ไม่ยกแปลเสียแต่แรก เพิ่งมาให้ข้าพเจ้าแปลในภายหลัง เมื่อย้ายจากกรมกองตระเวนยังไม่ทันถึงเดือน แต่คั่นย่อยที่ไต่รับแจ้งว่าไม่เป็นการด่วน มีเวลาที่ทำ งานอื่นมีทำงานอื่นก่อน ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงทำอย่างหยาบข้าง เพราะงานหนังสืออังกฤษมีทำกัน ๒ คน คือเลขานุการกับข้าพเจ้าเท่านั้น รวมทั้งพิมพ์, ลงทะเบียน และจัดให้นักการส่งเสร็จ นอกจากนี้ข้าพเจ้ายังไต่รับมอบหน้าที่ให้จัดระเบียบการเก็บหนังสือให้เขียนเรื่องหมวดหมู่ตามวิธีการที่ใช้กันในสมัยนั้น งานในส่วนงานก็มีงานโต้ตอบระหว่างผู้แทนบริษัท เอ. อี. บี. ที่กรุงเทพฯ มีรายงานไปกรมสุขาภิบาล และกระทรวงนครบาล และงานเย็บเคล็ด มีแผนกบัญชี ซึ่งมีนายตันบุญชวคเป็นสมุห์บัญชีกับเสมียนอีกคนหนึ่งอยู่ที่องค์กัน ทั้งหมดดูเหมือนจะมีเสมียนพนักงานไม่ถึง ๑๐ คน ข้าพเจ้ารู้สึกเหงา เหี่ยวใจ ไม่สนุกในการทำงาน เจ็บก็เจ็บ เรื่องก็จืด ไม่เหมือนงานที่กรมกองตระเวน ซึ่งข้าพเจ้ามีตำแหน่งนายเวรเทียบเท่าสารวัตรแขวง มีหน้าที่เป็นนายทะเบียนอาชญาชน ตาม พ.ร.บ. ซึ่งเพิ่งออกใหม่ บังคับใช้ในกรุงเทพฯ เป็นตัวอย่างแห่งแรก และเป็นพนักงานหนังสือต่างประเทศ เพราะหนังสือราชการถึงกงสุล และห้างร้านต่างประเทศทำเป็นภาษาอังกฤษทั้งนั้น มีหน้าซักกลางวันที่หาอาหารรับประทานได้ยาก มีแม่ค้าขายเร่ ๒-๓ หาย บางวันถ้าฝนตกก็ไม่มีต้องออกไปหารับประทานที่ท้องแถวโรงสีริมเซ่งหลี ริมถนนสามเสน ถ้าฝนตกก็ไปไม่ได้ ทำให้ยังเกิดความอึดอัดไม่สบายใจ คิดจะไปหางานที่อื่นต่อไปอีก ในเวลาว่างๆ ข้าพเจ้าเข้าไปดูโรงจักร ซึ่งกำลังก่อสร้าง เห็นเครื่องจักรตั้งอยู่บนโรงแล้ว แต่เครื่องขนแกลบและยังแกลบส้ารองยังไม่เสร็จ งานส่วนใหญ่ก็นับว่าเสร็จ ยังมีงานแม้จะไม่ใช่งานใหญ่ ก็เป็นงานจำเป็นเช่นการปักเสาพาดสายตั้งหม้อแปลง ฯลฯ อันเรียกได้ว่าเพิ่งเริ่ม นอกจากนี้การขยับปรังพื้นที่และอาคารที่สร้างแล้วก็ยังมีอีกมาก โรงไฟฟ้าเท่าที่จำได้ก็มีเท่านั้น แต่ดูเวลานั้นก็เป็นของใหญ่โตและแปลก ปล่อยให้ทำด้วยเหล็กไม้สูงใหญ่เท่าใด ถ้าเปรียบกับปล่องคอนกรีตที่สร้างจนภายหลังกันยว่าเล็กมาก

ข้าพเจ้าได้ทราบดีในเวลาต่อมาว่า ศึกใหญ่ที่ยังมีพระศพเจ้าของวัง และ
 ทรัพย์สินมรดกของท่านก็ยังไม่ได้ขนย้าย จึงต้องตั้งสำนักงานชั่วคราวขึ้นที่ตึกคนไข้
 แต่เดิมบนงานเกี่ยวกับโรงไฟฟ้า กรมสุขาภิบาลเป็นผู้ดำเนินการ ครั้นเมื่องานจวน
 เสร็จ ก็ต้องมีเจ้าหน้าที่โดยเฉพาะเพื่อดำเนินการตามลักษณะการพาณิชย์ ดังนั้นจึงได้
 แยกงานออกจากกรมสุขาภิบาล ตั้งสำนักงานขึ้นต่างหาก มีผู้อำนวยการเป็นผู้รับผิดชอบ
 ชอบ ฉะนั้นการที่ข้าพเจ้าเห็นมีพนักงาน ๔-๕ คนก็เป็นของธรรมดา เพราะในขณะนั้น
 ทางผู้ใหญ่ก็ส่งคำสั่งกวตขันในเรื่องการใช้จ่ายของสำนักงาน แม้โต๊ะ เก้าอี้ ก็เป็น
 ของกำมะลอ ทำด้วยไม้ฉำฉา ซึ่งเป็นหีบใส่เครื่องจักรมาแต่่นอก โต๊ะผู้อำนวยการ
 ก็ไม่พิเศษอะไร ไม่มีเครื่องตบแต่ง มีเก้าอี้ไม้กันถักหวายสำหรับวัยแขก ๒-๓ ตัว
 เท่านั้น ท่านผู้อำนวยการและผู้ช่วยก็เป็นคนทำงานจริงๆ อยู่ที่ไหนๆ ถ้ามีหนังสือ
 จะต้องเซ็นก็ตามไปให้เซ็นได้ ทำงานกันแต่เช้าจนเย็น ไม่ได้ไปไหน เพราะยิ่งนาน
 วันเข้างานก็มากขึ้น การติดต่อกันก็ชักจะกว้างขวาง เสียงพิมพ์หนังสือทั้งไทยและฝรั่ง
 ก็ชักดังไม่มีใครขาดเสียง จึงต้องมีผู้ช่วยพิมพ์อีก ๑ คน คือนายทาบ จิตราคัน
 (หลวงสมานอันนี้ ถึงแก่กรรมแล้ว) ต่อมาก็มักพวกช่างไฟฟ้ามาทำงานช่าง เช่น
 นายหรั่ง ทรรทรานนท์ (พระวิชิตอัคคิกการ ถึงแก่กรรมแล้ว) นายชั้น ลวเปารยะ
 (น.ท. พระชำนานูโทรกิจ ถึงแก่กรรมแล้ว) นายอิน อมาตยกุล (ขุนสรรพชวลิต
 ถึงแก่กรรมแล้ว) เมื่อพระราชทานเพลิงพระศพเจ้าของวังแล้ว สำนักงานก็ได้ย้าย
 ไปอยู่ที่ตึกใหญ่ กิจการก็เช่นรูปเจริญขึ้นทุกด้าน แต่ก่อนที่จะเล่าต่อไปถึงการดำเนิน
 งาน เห็นควรบรรยายพอสังเขปว่าโรงไฟฟ้าเกิดขึ้นเพราะเหตุใด ผู้ใดเป็นผู้ริเริ่ม

มูลเหตุที่ตั้งโรงไฟฟ้า

ภายหลังรัชกาลที่ ๕ เสด็จกลับจากประพาศยุโรปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ แล้ว
 ก็ได้ขยายเขตต์พระนครขึ้นทางเหนือ ตัดถนนใหญ่ๆ หลายสาย และที่สำคัญที่สุด
 ก็คือการสร้างพระราชวังดุสิต อันประกอบด้วยพระที่นั่งและพระตำหนักเจ้านายฝ่าย
 ในหลายหลัง มีพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นองค์ใหญ่และงามที่สุด ในเวลานั้น

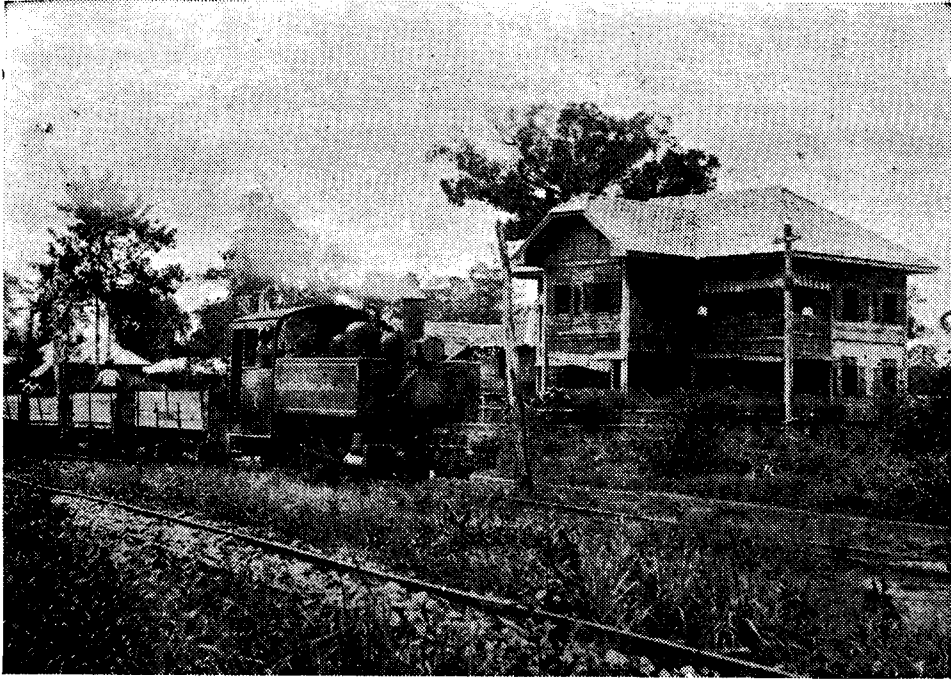
การจำหน่ายไฟฟ้าเป็นการผูกขาดของบริษัทไฟฟ้าสยาม จำกัด มีเขตสัมปทานเขต
 คลองบางลำภูฝั่งใต้ ไปตามลำคลองทะเลแม่น้ำเจ้าพระยาที่คลองขุดใหม่ตอนล่าง
 (คลองผดุงกรุงเกษม) ในเขตที่ตั้งกล่าวนี้บริษัทไฟฟ้าสยามมีสิทธิจำหน่ายไฟฟ้าให้แก่
 ผู้เคี้ยว และรัฐบาลรับซื้อสำหรับใช้ในพระราชวังและสถานที่ราชการต่างๆ จำนวนหนึ่ง
 ในราคาพิเศษ ครั้นเมื่อบ้านเมืองขยายออกไปทุกด้าน จำนวนผู้ใช้ไฟก็มากขึ้น ทาง
 เหนือไฟฟ้ามีไปถึงบางกระบือ ทางใต้ถึงถนนตก แต่เขตสัมปทานก็ยังมีได้ขยายตามไป
 ทั่ว ในการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม นายช่างไฟฟ้าได้คำนวณการประหยัดคอกแต่ง
 ไฟฟ้าในพระที่นั่งแล้ว ประมาณว่ามีจำนวนมากกว่าที่ใช้ในพระราชวังกุสิดหลายเท่า
 หนึ่ง ในระยะเวลานั้น กระทรวงนครบาลก็ได้รับพระบรมราชานุมัติให้สร้างการประปา
 สำหรับแจกจ่ายเป็นสาธารณสงเคราะห์ ทั้งโรงสูบน้ำเครื่องกรอง ฯลฯ ที่ปลายถนน
 ราชวัตร (ถนนนครไชยศรี) ทางตะวันออก อันจะต้องใช้กำลังไฟฟ้าสำหรับเครื่องยนต์
 เป็นจำนวนมาก บริษัทไฟฟ้าเห็นว่ากำลังเครื่องทำไฟฟ้าเท่าที่มีอยู่ก็เต็มกำลังการ
 จำหน่ายอยู่แล้ว หากมีไฟฟ้าใช้เพิ่มขึ้นอีกตามการคำนวณ ก็ไม่สามารถส่งไฟฟ้าให้
 ได้ตามที่ต้องการ นอกจากจะต้องสั่งเครื่องทำไฟฟ้าเพิ่มเติมอีกและขอสัมปทาน ฯลฯ
 กับรัฐบาลใหม่ กระทรวงนครบาลอันมีท่านเจ้าพระยาบรมราชเป็นเสนาบดี ก็พิจารณา
 ปัญหาพร้อมกันกับเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง เห็นว่ารัฐบาลสมควร ทำไฟฟ้าเสียเองจะได้
 ประโยชน์และสะดวกกว่าให้บริษัททำ จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระราชทาน
 กระแสพระราชดำริห์ ก็ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดทำไฟฟ้าเอง โรงไฟฟ้าจึงได้
 เกิดขึ้น เมื่อบริษัทไฟฟ้าได้ทราบพระราชประสงค์ บริษัทก็ยินยอมคืนการจำหน่าย
 ไฟฟ้านอกเขตสัมปทาน ให้แก่กระทรวงนครบาล รัฐบาลจึงมีสิทธิตั้งโรงไฟฟ้าได้
 โดยไม่ผิดสัญญา ซึ่งรัฐบาลระวางนักที่ระรักษาให้เป็นที่เชื่อถือของชาวต่างประเทศ

ในการวางโครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้านั้น นาย เอฟ. บี. ซอ ชาวอังกฤษนายช่าง
 ไฟฟ้ากรมโยธา เป็นผู้คำนวณ โดยถือความต้องการของพระที่นั่งอนันตสมาคมกับการ
 ประปาซึ่งนาย แอล เคอ ลา โมโฮเตียร์ ชาวฝรั่งเศส นายช่างใหญ่สุขาภิบาลผู้
 อำนวยการสร้างประปาเป็นผู้คำนวณ และกำหนดรายการต่าง ๆ ของเครื่องทำไฟฟ้า

หม้อน้ำ ฯลฯ อย่างละเอียดถถถ้วนแล้วจึงเรียกประกวดราคา เมื่อราชการที่ ๕ สวรรคตแล้ว มีบริษัทต่าง ๆ ส่งรายการและราคาเข้าประกวดหลายราย ผลของการประกวดได้แก่บริษัท เอ. อี. บี. แห่งกรุงเบอร์ลิน โดยเหตุที่การติดต่อสื่อสารในสมัยนั้นมีทางไปรษณีย์ส่งทางเรือกับโทรเลข ฉะนั้นจึงกินเวลานานเกือบ ๒ ปีกว่าจะตกลงทำสัญญากันได้ และการทำสัญญาครั้งนั้นกระทรวงนครบาลก็ได้ทำเอง แต่ขอให้อัครราชทูตลงนามแทน อัครราชทูตเป็นผู้ชำระเงินค่าสิ่งของตามที่ระบุไว้ในสัญญา กระทรวงพระคลังโอนเงินไปจ่ายเป็นเงินยอนต์ มีรายจ่ายเป็นเงินบาททางกรุงเทพฯ การก่อสร้างโรงไฟฟ้าเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ ในรัชกาลที่ ๖ ตามที่ได้รับพระบรมราชานุญาตในรัชกาลที่ ๕ และที่ตั้งโรงไฟฟ้าริมแม่น้ำ กับโรงสูบน้ำการประปาก็อยู่ในถนนศรีอยุธยา อันมีสายไฟฟ้าแรงสูงและท่อถ่ายน้ำล้างเครื่องกรอง เข้าใจว่าการตัดถนนสายนี้ก็เพื่อการติดต่อระหว่างโรงไฟฟ้ากับโรงสูบน้ำการประปาเป็นการประสานงานกันอย่างเหมาะสม พิจารณา ณ บัดนี้ก็เห็นได้ชัดว่า พระราชดำริที่ทรงให้สร้างการประปานั้นเป็นการบำรุงสุขของประชาราษฎรโดยแท้ และตั้งแต่มีน้ำประปาสำหรับใช้แทนน้ำในแม่น้ำลำคลองแล้ว อหิวาตกโรคก็ไม่ระบาด เกิดขึ้นก็ปรายระยับได้โดยง่าย นับว่าท่านผู้พระราชทานกำเนิดการประปาได้ทรงบำรุงราษฎรให้ปลอดภัยจากโรคร้ายได้สำเร็จ ส่วนการไฟฟ้านั้นเล่าก็เป็นอุปการะอันสำคัญสำหรับการประปา และเป็นประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม และเศรษฐกิจอย่างดี แต่ก่อนที่จะเห็นผลดังกล่าวนี้ ท่านผู้บริหารงานก็ต้องฝ่าอุปสรรคนานาประการ จึงจะแล้วค้ำไป

การดำเนินการ

ดังที่กล่าวแล้วว่าการสร้างโรงไฟฟ้าเป็นส่วนประกอบการสร้างประปา ฉะนั้นปัญหาเรื่องเงินค่าก่อสร้างก็น่าจะได้มาจากประเภทเดียวกัน คือการจรรยา แต่การพิจารณาเป็นเช่นนี้ไม่ การประปาสร้างขึ้นด้วยเงินงบประมาณแผ่นดิน ประเภทการจรรยา แต่โรงไฟฟ้าสร้างด้วยเงินที่เสนาบดีผู้รับผิดชอบขอกู้จากกระทรวงพระคลัง เหตุไฉนจึงเป็นเช่นนั้น? นี่เป็นคำถามที่มีผู้สงสัยใ้ถามกันมากต่อมาก แม้ที่ปรึกษาาราชการคลัง

ขบวนรถลากถ่านศิลาถึงหน้าสำนักงานเคียนซา

บ้านนายแพทย์ประจำบ่อถ่านศิลาที่เคียนซา

ยังเกิดผลเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองและราษฎรผู้เสียภาษีอากร ก็ไม่มีใครรับผิดชอบเป็นส่วนตัว

ในการกู้เงินทำโรงไฟฟ้านั้น ชั้นแรกตกลงกู้เป็นจำนวน ๑ ล้านบาท ซึ่งรวมเสร็จถึงค่าที่ดิน, โรงเรือน, เครื่องจักรทำไฟฟ้า, เสา, สายและเครื่องอุปกรณ์อื่นๆ เฉพาะค่าเครื่องจักรทำไฟฟ้า พร้อมทั้งการติดตั้งและเดินเครื่องให้ ๑ ปี บริษัท เอ. อี. ยี. ได้รับความช่วยเหลือ ส่วนตัวโรงและอื่นๆ ก็มีสัญญากันเป็นอันเรียบร้อย ครั้นเมื่อดำเนินการก่อสร้างแล้ว ปรากฏว่าเงินไม่พอต้องกู้เพิ่มเติมอีก ๑ ล้านบาท รวมเป็น ๒ ล้านบาท การที่ไม่พอนั้น ก็เนื่องจากจะต้องซื้อสายไฟฟ้า, หม้อแปลง, มิเตอร์, เสาคอนกรีต ซึ่งออกแบยสร้างให้ถาวรทนกว่าเสาไม้ และเงินทอนหมุนเวียนในชั้นดำเนินการ ในการนี้กระทรวงพระคลังได้มีส่วนดูแลด้วยตลอด เช่นการซื้อที่ดินก็มีผู้แทนกระทรวงพระคลังร่วมพิจารณาด้วย และลงชื่อกระทรวงพระคลังเป็นเจ้าของ การใช้จ่ายก็ต้องตั้งฎีกาเบิกแบบราชการ ตามข้อตกลงสำหรับค่าใช้จ่ายในกรุงเทพฯ ส่วนในต่างประเทศก็โอนไปตั้งจ่ายทางสถานทูต การควบคุมของกระทรวงพระคลังไม่ยุติเพียงเท่านั้น เพราะความเป็นห่วงในเรื่องวิธีการพาณิชย์ จึงพิจารณาถึงตัวสมุหบัญชีที่จะดำเนินการต่อไป ในครั้งนั้นนายวิลเลียมสันเป็นที่ปรึกษาราชการคลังเห็นชอบให้จ้างนายวิลเลียม เตกกี (หลวงอำมวดยสารบรรณ ถึงแก่กรรมแล้ว) ชาวเดนมาร์กมาเป็นสมุหบัญชี เพราะนายเตกกี เคยเป็นสมุหบัญชีบริษัทไฟฟ้าสยาม สมัยนายเวสเคนโฮลล์เป็นผู้จัดการ

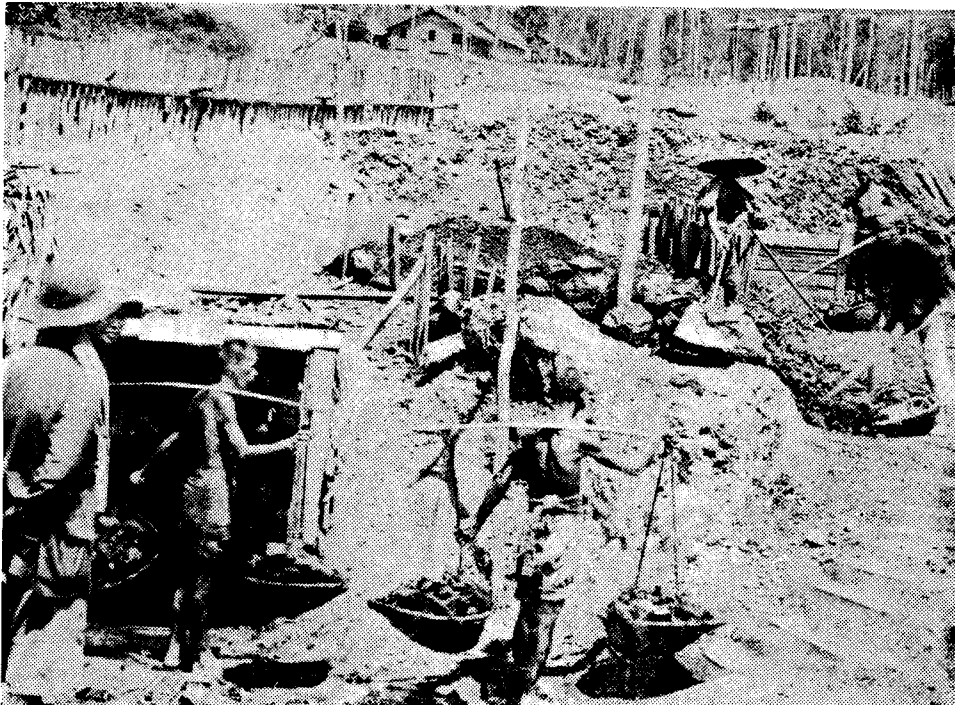
สำหรับภารกิจก่อสร้างโรงเครื่องจักรทำไฟฟ้านั้น ไม่ปรากฏว่าได้ทำพิธีก่อฤกษ์ นายช่างก่อสร้างกรมโยธา คูเหมือนจะเป็นนาย อี. ยี. โกลโล (พระยาศิลปินศาสตร์โสภิต) ผู้ควบคุมการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นผู้ออกแบย บริษัท ยี. กูล เซอร์ เป็นผู้รับเหมา เมื่อการก่อสร้างตัวโรงและการตั้งเครื่องทำไฟฟ้าใกล้จะเสร็จตามสัญญาแล้ว บริษัทจะต้องทดลองจ่ายกระแสไฟฟ้าให้ได้เต็มกำลังตามสัญญา แต่ในเวลานั้นโรงสูบน้ำการประปาก็ยังไม่ได้ แม้การปักเสาพาดสายสำหรับส่งไฟฟ้าให้โรงสูบน้ำจะได้เสร็จไปแล้ว แต่ก็ยังส่งไฟฟ้าไม่ได้ ทางการจึงได้สร้างถังน้ำใหญ่

สำหรับจ่ายไฟฟ้าเพื่อเป็นการทดลองก็ปรากฏเป็นที่พอใจ เครื่องจักรที่ดงนมเครื่อง
เทอร์โบไฮดรอน้ำ ทำไฟฟ้าสามเครื่อง เครื่องละ ๑,๐๐๐ กิโลวัตต์ ก็มีเครื่องยนต์
ทำไฟฟ้าสำหรับยามฉุกเฉินทำไฟฟ้าได้ ๒,๐๐๐ กิโลวัตต์หนึ่งเครื่อง ใช้น้ำได้มาจาก
หม้อ ๔ คู่ ๔ เตา ใช้แก๊สหรือฟืนหรือถ่านหิน ๓ เตา ใช้น้ำมันซีโล ๑ เตา แต่
เชื้อเพลิงที่สะดวกและถูกที่สุดคือแก๊ส ซึ่งมีเครื่องขนมาจากสพานที่แม่น้ำ แล้วเท
ลงไว้ในถังที่อยู่เหนือเตา เมื่อต้องการก็เปิดช่องให้แก๊สไหลลงเตาเผาเป็นไฟลุกอย่าง
แรงตลอดเวลา แต่ไม่มีเครื่องกำจัดขี้เถ้าแก๊ส เครื่องเหล่านี้รวมทั้งตัวโรงได้ถูก
ระเบิดเมื่อเดือนเมษายน ๒๔๘๘ เสียหายยับเยินหมด เว้นแต่เครื่องทำไฟฟ้า ๑,๐๐๐
กิโลวัตต์ ๓ เครื่อง กับเครื่อง ๒,๐๐๐ กิโลวัตต์ที่ติดตั้งเพิ่มเติมภายหลังเท่านั้น
ยังเหลือพอซ่อมใช้การได้ และทางการได้ใช้ชื้อในขณะนี้ ส่วนเครื่องขนแก๊สนั้น
ทางการมิได้ชื้อเพราะไม่มีแก๊สจะใช้หรืออย่างไรไม่ทราบ แต่ใช้ฟันแทน ซึ่งมี
ราคาแพงมากกว่าแก๊ส และสิ้นเปลืองค่าขนด้วย การใช้ฟันแทนแก๊สนั้น หลังจาก
น้ำท่วมใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ โรงไฟฟ้าก็ได้เผชิญภัยเหตุการณ์คล้ายคลึงกัน
กล่าวคือไม่มีแก๊สพอใช้ ส่วนฟันก็มีน้อย ทางการได้จัดการแก้ไขเป็นการใหญ่
โดยขอยืมเรือลำเลียงของบริษัทเยอรมันซึ่งทางราชการทหารเรือชื้อมา และตั้งชื่อ
ว่า เรือหลวงทนทะเล ออกไปลำเลียงฟันไม้โองกางที่ช่วยผู้อำนวยการ พระพิจิตร
จำนง (แจ่ง สังขกุล ถึงแก่กรรมแล้ว) ไปจัดซื้อที่จันทบุรี และปากน้ำแคว อำเภอบาง
กลอง โดยความร่วมมือมือของจังหวัด ได้ฟันราคาถูกและจำนวนมาก ขนโดยเรือเที่ยว
หนึ่งเต็มระวางก็ได้หลายพันลูกบาศก์เมตร ซึ่งเมื่อคิดราคาต้นทุนแยกเสร็จแล้วก็ถูก
กว่าฟันนาจืด การชื้อฟืนทะเลได้ทำมาจนมีแก๊สพอ และฟันเขื่องพรรณผลตรา
จิ้งใต้เล็ก คราวออกกัญครั้งนั้น โรงจักรต้องต่อสู้อยู่กับเหตุการณ์อันมิได้คาดหมาย
กล่าวคือ ระบายท่วมอยู่เหนือกว่าเครื่องจักรถลางส่วนถึง ๓-๔ เมตร คือตามปกติ
ก็อยู่ต่ำกว่าพื้นดิน ๒-๓ เมตร ฉะนั้น จึงต้องก่อกำแพงเป็นตึ้นเช่นที่หน้าเตา มีฉนวน
น้ำจะท่วมเตา และตามหน้าต่างประตูห้องเครื่องที่อยู่ต่ำกว่าก็ต้องก่อกำแพงปิดหมด
แต่ก็มีน้ำซึมเข้าได้ ต้องใช้สูบน้ำหลายเครื่องระดมกันสูบน้ำออกตลอดเวลา มีเจ้า

หน้าที่เข้าเวรควบคุมการต่อสู้กับอุทกภัย ท่านผู้อำนวยการและท่านเสนาบดีได้มา
 ตรวจงานอย่างใกล้ชิดจนน้ำลด ข้าพเจ้าต้องขอเล่าถึงความยากลำบาก ของเสมียน
 พนักงานในครั้งนั้นพอเป็นตัวอย่างของการอดทนต่อสู้ การเดินทางเวลานั้นมีรถราง
 อย่างเดียวเมื่อรถรางเต็มไม่ได้ก็ต้องเดินลุยน้ำไปตามถนนสามเสน ยางวันก็ลุยน้ำไป
 รอหาเรือจ้างที่แม่น้ำ ซึ่งไม่มีใครจะมีเพราะมิใช่ย่านเรือจ้าง ในถนนก็ไม่มีเรือจ้าง
 เหมือนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ โรงไฟฟ้ามีรถบรรทุกใหญ่อย่างตันสำหรับลากเสา
 คอนกรีต เรียกกันว่ารถหีสลเคชะ (สหัสเคชะ) ในวันแรกที่น่าไม่สู้มากก็อาศัยรถนี้
 รัยเสมียนพนักงานมาส่งที่บางลำภู เมื่อน้ำขึ้นสูงถึงเครื่องก็ใช้ไม่ได้ ต้องเดินลุยกัน
 ตลอด กลางวันก็ไม่มีความ มีข้างกันอ้อยและขายหมดเร็ว ต้องหาขนมปังติดตัวมา
 แก่หิว แต่ก็ไม่มีใครรับหรือขอลา ทุกคนทำงานกันโดยไม่ย่อท้อทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย
 ฉะนั้นเมื่อข่าวสารแพงกระสอบถึง ๔๐ บาท ทางกรจึงให้เงินเพิ่มค่าข้าวสารแพง
 คนละ ๑๐ บาทเท่ากันหมด และซื้อข้าวมาขายให้เท่าราคาซื้อขายเป็นการช่วยเหลือ
 อีกทางหนึ่ง วิธินทางราชการก็ได้นำมาใช้ในคราวอุทกภัย พ.ศ. ๒๔๘๕ ซึ่งทำ
 กัน ๒๕ ปีพอดี เมื่อการตั้งเครื่องเสร็จแล้ว บริษัทต้องเดินเครื่องให้ ๑ ปี จึงมีช่างกล
 ชาวยุโรป คือ นายเชชปอชเก ผู้ติดตั้งเครื่องในขั้นแรก, นายมาวิน ชาวเยอรมัน
 และนายเย็นเซ็น ชาวเคนมาร์ค เป็นช่างกล ผลักเปลี่ยนกันเข้าเวรตลอด ๒๔ ชั่วโมง
 เมื่อครบสัญญาเดินเครื่อง ๑ ปีแล้ว จึงได้จ้างนายเชช.ไวคอร์ ชาวเยอรมัน (ถึงแก่
 กรรมแล้ว) มาเป็นช่างโรงจักร นายไวคอร์เป็นคนเคราะห์ร้ายมาก เมื่อเกิด
 สงครามครั้งที่ ๑ นายไวคอร์ถูกจับเป็นเชลย ทรมานอย่างหนัก ครั้นเมื่อเสร็จ
 สงครามแล้ว โรงไฟฟ้าได้จ้างมาดำรงตำแหน่งเดิมอีก ได้ทำงานมาจนทางราชการ
 เลิกจ้าง ได้รัยขานาญตามสัญญา ไม่กลับบ้านเดิมเพราะญาติพี่น้องชองศูนย์หาย
 เพราะสงครามหมด ครั้นเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อสัมพันธมิตรเข้ายึด
 ครอบงำประเทศไทย ภายหลังจากญี่ปุ่นยอมแพ้ นายไวคอร์ในฐานะเป็นชาวเยอรมันก็ถูก
 ควบคุม แต่ไม่ถึงกับจับเป็นเชลยและไม่ถูกยึดทรัพย์สิน ในคอนต้นนายไวคอร์ นายช่าง
 โรงจักรถูกจับเป็นเชลยครั้งแรกนั้น นายมาวินก็ถูกจับด้วย ในคอนนี้โรงจักรมีฝรั่ง

กรรมการและเจ้าหน้าที่ สำนักงานเคียนซา

การหาบถ่านศิลาออกจากอุโมงค์

คนเคี้ยวคือ นายเย็นเซ็น นายเล็ก ณ ช้อมเพชร (พระวิทย์กิจบรรหาร ถึงแก่กรรมแล้ว) ผู้ตรวจการ ก่อสร้าง เมื่อแรกเริ่มก็ได้รับแต่งตั้งเป็นนายช่างผู้ช่วยโรงจักรและทางการไต่ข้อโอน ร.ท. พุฒ กุลธอทัช ร.น. (หลวงบัญญัติชาการกลจักร - ทราบว่าอยู่เพชรบูรณ์จะมีชีวิตอยู่หรือไม่ ไม่ทราบ) อาจารย์ช่างกลโรงเรียนนายเรือมาเป็นนายช่างผู้ช่วยอีกคนหนึ่ง ส่วนทางช่างไฟฟ้านั้นก็มายนายชอ เป็นนายช่าง เมื่อนายชอถูกเรียกตัวกลับไปกระทรวงโยธาธิการ ก็ได้จ้างนายเฮช. เตนแนนต์ ชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นพนักงานของบริษัท เอ.อี.อี. ส่งมาทำงานตามสัญญาเกี่ยวกับการเดินสายไฟฟ้า ฯลฯ เมื่อนายเตนแนนต์ ไปแล้วจึงมีนายเอ็ม. เอช. ริส ชาวอังกฤษมาแทน

ข้าพเจ้าจำได้ว่าสถานที่ราชการแห่งแรกที่ใช้ไฟฟ้าของโรงไฟฟ้าหลวงนั้นคือ โรงงานยาสูบ ซึ่งตั้งอยู่ถนนเดียวกัน โรงงานยาสูบนั้นเป็นโรงสมัยใหม่ บรรจุฝุ่นใส่หลอด ใช้เครื่องจักรเดินด้วยกำลังไฟฟ้า แต่ไม่มีโรงงานไฟฟ้าของตัวเอง ต้องซื้อไฟฟ้าจากโรงงานกรมช่างแสง โดยชักเสาคาสายมาเป็นระยะทางไกล สำหรับเอกชนนั้น บ้านพระยาเมธาธิบดีเป็นบ้านแรกที่ใช้ไฟฟ้าและบ้านของท่านอยู่ริมถนนราชวัตรที่จะไปโรงยาสูบ ในระยะนี้ได้มีคนไทยคือ นายหรั่ง นายชัน และนายอินมาเป็นผู้ช่วยนายช่างฝรั่ง เป็นกำลังสำคัญในการชักเสาคาสาย ทั้งหม้อแปลง ฯลฯ แบ่งเป็นงาน ๓ แผนก คือแผนกแรงสูง แผนกแรงต่ำ และแผนกเครื่องวัด (มิเตอร์) ซึ่งนายทาบ จิตราคณี ย้ายจากกองกลางเป็นล่ามนายช่างฝรั่ง เป็นหัวหน้า ส่วนกองบัญชาการนั้นเมื่อนายเอกคิมมาเป็นสมุหบัญชิตตามความเห็นชอบของที่ปรึกษาราชการคลังแล้ว ก็ได้นำเอา นายสุย ศุภสุยานนท์ (ขุนพิทักษ์กิจอำนวย ถึงแก่กรรมแล้ว) มาเป็นผู้ช่วย เริ่มตั้งต้นรูปบัญชิตตามแบบสากลนิยมครบถ้วน นายสุยทำทั้งงานบัญชิตและการเงินไม่ทันกาล เพราะเก่าก็ต้องสละ งานใหม่ก็ต้องทำ ไม่ให้ค้าง จึงขอโอนข้าพเจ้าไปอยู่กองบัญชาการ โดยข้าพเจ้าไม่รู้ตัวและไม่สมัครใจเลย เพราะไม่เคยรู้เรื่องการเงินและการบัญชิต ทำให้เกิดที่อดอย้ออกใจยิ่งกว่าเมื่อแรก แต่จะปฏิเสธ

ไม่ไปตามคำสั่งก็เกรงใจท่านผู้ที่ชักนำเข้ามา คือ พระพิณเจลาผู้ช่วยผู้อำนวยการ จึงจำต้องไปทำงานตามหน้าที่ใหม่โดยเงินเดือนเท่าเดิมแต่มีความรับผิดชอบในเรื่อง การรับจ่าย และรักษาเงินเพิ่มขึ้น ทั้ง ๆ ที่ได้บอกกับสมุหบัญชีว่าไม่เข้าใจ - ทำไม่ เป็น นายเอกคือเป็นคนใจดีมีมารยาทเป็นสภาพบุรุษแท้ ก็รับรองว่าไม่เป็นไร ทำได้ แกะแะแนะนำให้ข้าพเจ้าก็เลยติดอยู่ที่กองบัญชีจนตลอด และเมื่อได้รับคำสั่งแจงและ ได้เห็นนายสุขลงบัญชีก็เกิดความสนใจ และเรียนงานไปพร้อมกับการปฏิบัติ ความ คิดที่จะย้ายก็ยุติ เพราะรู้สึกว่างานที่ท่านเป็นวิชาที่ควรศึกษาให้รู้ดียงขึ้น และ เมื่องานจำหน่ายไฟฟ้ากว้างขวางออกไป งานบัญชีและการเงินก็กว้างขวางตามกัน ต้องมีพนักงานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากงานบัญชีและการเงินแล้ว ยังมีแผนกพัสดุ ซึ่งนายเอกก็จัดขึ้นใหม่ เป็นรูปพัสดุสำหรับใช้เองและจำหน่ายแก่ประชาชนด้วย งานนี้เป็นงานสำคัญยังไม่มีผู้เคยทำ นายเอกก็จึงจ้างหม่อมเมื่อยะ (ขุนพลศึกกิจการ ถึงแก่กรรมแล้ว) ชาวพม่า (กะเหรี่ยง) ผู้เคยทำงานที่แผนกพัสดุบริษัทไฟฟ้าสยาม งานที่จัดสำหรับแผนกพัสดุนั้นมีความสำคัญมาก เพราะต้องสั่งและมีเครื่องไฟฟ้าต่างๆ สำหรับใช้เอง จำหน่ายแก่ประชาชนและงานระดับประทีปประจำ เช่นงานเฉลิม พระชนม์พรรษา, งานฤดูหนาว ฯลฯ มีตั้งแต่ของเล็กน้อย เช่น พกประทีป ตะปุกวง จนถึงเครื่องยนต์ หม้อแปลง ฯลฯ มากมายหลายร้อยชนิด การสั่งซื้อเครื่องอุปกรณ์ ไฟฟ้าครั้งนั้น ใช้วิธีสอบถามราคาจากบริษัทต่างประเทศเช่นอังกฤษ, เยอรมัน ฯลฯ ที่ ขอจากบริษัทไฟฟ้ามีย่างแน่นอน ฉะนั้นการติดต่อสั่งซื้อจึงมีมาก กองบัญชีเป็น เจ้าของเรื่อง เชื่อกองบัญชีเงินฝากรายวันที่แย่งถล่มยามก็มีมาจด (ธนาคารไทยพาณิชย์) กับธนาคารสวิสส์ที่ลอนดอน เพื่อประโยชน์ธุรกิจแบงพาณิชย์ทุกอย่าง ที่แผนก พักคึกก็มีพนักงานออกของเช่นบริษัทอื่น ๆ และมีของเข้ามาจากต่างประเทศเกือบทุก- เดือนนับว่างานได้เดินไปตามรูปการพาณิชย์อย่างครบถ้วน งานรับจ่ายทุกชั้นต้องลง บัญชีทางแผนกพัสดุ และลงบัญชีทางแผนกบัญชีด้วยและงบบัญชีกันทุกเดือน แต่ นายเอกก็กับเจ้าหน้าที่ ผู้เกี่ยวข้องก็ ปฏิบัติงานทันกาลและเรียบร้อย เมื่อถึงคราว

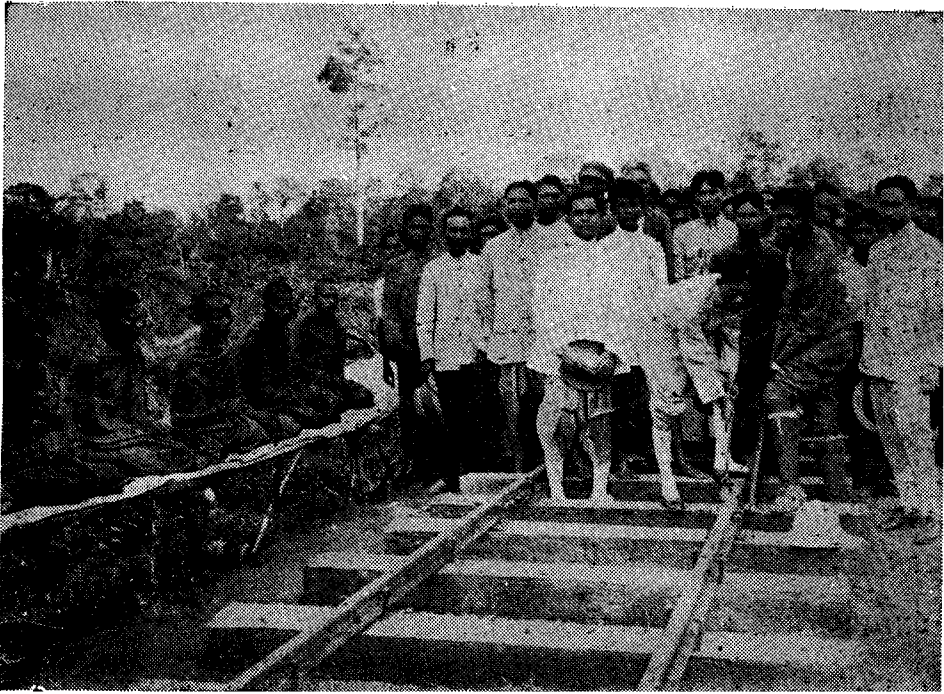
ตรวจสอบบัญชีก็มีหลักฐานพร้อมให้ตรวจสอบได้ ไม่มีข้อพิรุธยกพระองค์เป็นที่พอใจ
ของผู้ตรวจสอบบัญชีของกระทรวงพระคลังทุกปี

ในเรื่องการตรวจบัญชีของกระทรวงพระคลัง (ขณะนั้นไม่มีคณะกรรมการ
ตรวจเงินแผ่นดิน) รู้สึกว่าทางราชการเป็นห่วงมาก จะห่วงว่าเป็นงานใหม่ กลัว
จะทำไมเป็นแล้วขาดทุนหรือว่าเป็นห่วงกลัวเหลวแหลก หรือทั้งสองประการก็ไม่ทราบ
ชัด แต่ที่ปรึกษาราชการคลังหรือผู้ช่วย มีนายวิลเลียมสัน, นายแยกเตนเบอร์ก,
นายโพลเรียว ให้มาตรวจบัญชีและดูงานและมีข้าราชการไทย เช่น พระยาไชยยศ-
สมบัติ แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ก็ พระยานรารณภักดิ์ มาตรวจเป็นประจำ การตรวจ
นั้นไม่ได้ทำพอเป็นพิธีอย่างการตรวจธรรมดา แต่ตรวจกันอย่างเอาเรื่องทีเดียว และ
สินค้าคลังก็ตรวจสอบกัน นัยทุกชั้นทุกรายการ ใบเบิกพัสดุ ใบส่งคืน และใบ
ส่งช้อก็ได้รับการตรวจพิจารณาอย่างถี่ถ้วน เพราะในบัญชีแยกประเภท นายเอกก็
เบิกบัญชีไว้มูลค่าเรียกว่า “พัสดุ” ใครมาตรวจก็สงสัย “ค่าจ้าง” ที่จ่าย
แก่คนงานก็มีผู้ข้องใจมากเหมือนกัน แต่เมื่อตรวจแล้วก็พอใจ เพราะสิ่งของที่จ่าย
จากพัสดุทุกชิ้น และค่าจ้างแรงงานทุกสตารางค์ที่จ่าย รวมทั้งเงินเดือนพนักงาน
ทั้งหมดก็แยกไปลงบัญชีโดยละเอียดถูกต้อง การจัดระเบียบการบัญชีนั้น นายเอกก็
เป็นผู้วางระเบียบ โดยได้รับอนุมัติจากท่านผู้อำนวยการ นอกจากนั้นสถิติไฟฟ้าที่
ทำได้ และจ่ายไป นายช่างโรงจักร นายช่างไฟฟ้า ก็สมมุติบัญชีก็ได้ปรึกษาวางรูป
(เรียกว่าสมุดโรงจักร) ให้งานประสานกัน เพื่อรู้ว่าในเดือนหนึ่งใช้เชื้อเพลิงอะไร
เท่าใด ทำไฟฟ้าได้เท่าใด ขายไปเท่าใด แยกพิมพ์ต่าง ๆ เช่น บิล สมคมิเตอร์
ช้อยงคัยและระเบียบการ ฯลฯ ก็เกิดขึ้นโดยความร่วมมือ ประสานงานกัน ทุกฝ่าย
ผลของงานจึงทราบได้ทันกาล

เมื่อเริ่มทำไฟฟ้าออกจำหน่ายนั้น มีผู้ใช้น้อย ทางกรจึงได้ชวนชวาทวิสิ
สังเสริมการใช้ไฟฟ้าให้แพร่หลาย โดยโรงไฟฟ้าออกค่าเสاءและ สายเป็น ระยะ
๑๐๐ เมตร โดยไม่คิดเงินกับผู้ใช้ ส่วนภายในบ้านเจ้าของทำเองก็ได้ แต่เสีย

ค่าตรวจซึ่งถูกมาก นอกจากนั้นก็ไม่มีอะไร ชำระเงินค่าตรวจแล้วก็ใช้ไฟฟ้าในวันเดียวกัน ถ้าให้โรงไฟฟ้าทำก็ไม่ต้องเสียค่าตรวจพอทำเสร็จใช้ได้ทันที ส่วนค่าทำเก็บเงินภายหลัง ค่าไฟฟ้าตามบ้านที่มีเครื่องวัดไฟฟ้า (มิเตอร์) ในเวลานั้นคิดหน่วยละ ๕๐ สตางค์ กำหนดว่าอย่างต่ำต้องไม่น้อยกว่า ๓ บาท สำหรับไฟตั้งแต่ ๓ ดวง ถ้ามากกว่า ๓ ดวงขึ้นไป อย่างต่ำต้องเสีย ๕ บาท นอกจากนั้นยังลดสำหรับผู้ที่ ใช้น้ำมาก ส่วนไฟฟ้าสำหรับเดิน เครื่องยนต์ก็ลดราคาพิเศษ ถูกกว่าไฟฟ้าสำหรับแสงสว่าง และยิ่งใช้น้ำมากก็ยิ่งคิดค่าไฟฟ้าถูกลง นอกจากไฟประเภทที่มีเครื่องวัดแล้ว ยังมีไฟฟ้ายาวดวง ซึ่งโรงไฟฟ้าติดตั้งให้เสร็จโดยผู้ใช้ไม่ต้องเสียอะไร นอกจากค่าหลอด ไฟฟ้าประเภทนี้ใช้ได้ ขึ้นตาม ตลาด และตาม โรงเรือนแถวหลายแห่ง คิดราคาตามแรงเทียนของหลอด ส่วนแผนกผลิตนั้นก็เปิดการจำหน่ายไฟฟ้าเป็นรายย่อย โดยให้พนักงานช่างไฟฟ้านำไปเร่ขายเมื่อไปทำไฟฟ้ายาวดวงตามห้องแถว เพราะร้านจำหน่ายเครื่องไฟฟ้าไม่มีเหมือนปัจจุบัน และยังให้เข้าพัฒนาเครื่องยนต์ขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่ แรงม้าขึ้นไป มีพวกชุดมะพร้าวด้วยเครื่องยนต์เกิดขึ้นเพราะได้ใช้เครื่องยนต์เล็กๆ เหล่านี้ และโรงสี, โรงเลื่อยก็เกิดขึ้นเพราะค่าไฟฟ้าถูก ต่ำที่สุดเหมือนหน่วยละ ๑๐ สตางค์ การส่งเสริมการใช้ไฟฟ้าคงกล่าวนี้ ได้กระทำเป็นกิจการสืบเนื่องกัน เจ้าหน้าที่ตั้งแต่ผู้อำนวยการจนถึงคนงานต่างเข้าใจและรู้ความต้องการ ฉะนั้นจึงปรากฏว่าการใช้ไฟฟ้าเริ่มมีปริมาณสูงขึ้นเป็นลำดับ

อนึ่ง ในขณะที่โรงไฟฟ้ากำลังชวนชวนหาทางจำหน่ายไฟฟ้าให้ได้มากที่สุดนั้น มีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เกิดขึ้น อันนั้นว่าเป็นของใหม่สมัยนั้น คือ โรงงานทำซีเมนต์ของบริษัทปูนซีเมนต์ สยาม จำกัด ที่บางซื่อ ผู้เริ่มบริษัทนี้คือท่านเจ้าพระยาอมรราช ฝรั่งชาวเคนมาร์ค ชื่อ ชูลด์ เป็นนายช่างผู้จัดการ บริษัทนี้จำกัดให้ชาวต่างประเทศมีหุ้นไม่น้อยกว่าคนไทย และพระคลังข้างที่เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ที่สุด ซีเมนต์ที่ใช้ในการก่อสร้างทั่วไปครั้งนั้นต้องสั่งจากต่างประเทศ และการ

พระยาสุขุมนัยวินิจ ผู้อำนวยการ บริษัทบ่อถ่านศิลาสยาม กำลังทำพิธี
วางรางรถไฟ ที่เคียนซา

ทางรถไฟที่ยังไม่ได้วางราง ใช้เป็นทางเดินรถยนต์และรถแทรกเตอร์

ก่อสร้างแบบคอนกรีตก็กำลังนิยมมากกว่าการก่อสร้างอย่างแต่ก่อน ฉะนั้นการตั้ง
โรงงานผลิตซีเมนต์ขึ้นใช้เองจึงเหมาะสมกับกาลและเป็นประโยชน์ในทาง เศรษฐกิจ
อย่างยิ่ง คงได้กล่าวแล้วว่า โรงไฟฟ้าต้องการหาทางจำหน่ายไฟฟ้าให้ได้มากพอกับ
กำลังของเครื่องเทอร์ไบน์ ๑,๐๐๐ กิโลวัตต์ที่เดินอยู่ในขณะนั้นเพียงเครื่องเดียว
ซึ่งมีไฟใช้ไม่ถึงครึ่ง อันไม่เป็นการค้าที่จะเกิดผลดี ส่วนทางโรงปูนซีเมนต์ก็ต้องการใช้
ไฟฟ้ามากขึ้น เพราะทำซีเมนต์ได้ไม่พอขาย ฉะนั้นทั้งสองฝ่าย—โดยอาศัยท่านผู้
อำนวยการเป็นผู้เจรจาจึงได้ตกลง คือบริษัทปูนซีเมนต์ออกเงินค่าขั้วเสาสายให้
โรงไฟฟ้าส่งไฟฟ้าแรงสูงไปให้ โรงปูนซีเมนต์ ทุบขั้วไฟฟ้าแรงสูงนั้นเท่าราคาค่าเชื้อ
เพลิงที่โรงไฟฟ้าต้องจ่ายจริงในการทำไฟฟ้าทุกเดือน และให้ค่าไฟฟ้าเป็นพิเศษ
อีกปีละ ๒๕,๐๐๐ บาท ผลของการตกลงนี้ทำให้โรงไฟฟ้าจำหน่ายไฟฟ้าได้เกือบเต็ม
กำลังของเครื่อง โดยไม่ต้องลงทุนค่าขั้วเสาสายและยังได้ค่าเชื้อเพลิงมาช่วยลด
ค่าใช้จ่ายในการทำไฟฟ้าและมีรายได้พิเศษอีกต่างหาก ข้อตกลงนี้มีผู้กล่าวขวัญ
ในทางออกศุล และผู้ตรวจบัญชีก็พอใจเป็นพิเศษ ถึงกับหยิบยกขึ้นเป็นเรื่อง ต่อเมื่อได้
รับคำสั่งและทราบข้อเท็จจริงแล้วก็หมดปัญหา แต่โดยทั่วไปก็ยังสงสัย เพราะ
เขาเห็นว่าคิค่าไฟฟ้าถูกเหลือเกิน ถูกกว่าคิคกับกรมสุขาภิบาล มีอภิสิทธิ์เป็น
ส่วนตัว เขาไม่รู้รายละเอียด ถ้าได้ทราบโดยอุปมาเหมือนลงทุนทำขนม ๑ หม้อ
ราคา ๑ บาท ขายได้ ๒๐ ด้วยจึงจะมีกำไร ถ้าขายได้น้อยก็เสมอตัวหรือขาดทุน
ก็คงไม่สงสัย ส่วนทางสำนักราชการนั้น เนื่องจากบริษัทไฟฟ้าเวนคืนสัมปทาน
ดังกล่าวแล้ว โรงไฟฟ้าก็รับช่วงส่งไฟฟ้าแทนทุกแห่ง เริ่มต้นแต่พระราชวังดุสิต
เป็นต้นไป อนึ่งความปรากฏว่าไฟฟ้าที่กรมสุขาภิบาลต้องการซื้อไว้สำหรับสำนัก
ราชการตามสัญญาของบริษัทไฟฟ้ามามากเกินกว่าที่กำหนด ฉะนั้นโรงไฟฟ้าหลวงจึงขอ
รับส่งไฟฟ้าสำหรับสถานที่ราชการที่ต้องจ่ายเงินเกินกว่าที่กำหนดในสัญญาซึ่งกรมสุขา-
ภิบาลก็อนุมัติ เพราะไม่ผิดสัญญาบริษัท และเป็นการอุปการะแก่ช่างไฟฟ้าที่ทำงาน
ด้วย ทั้งนี้ โรงไฟฟ้าจึงส่งไฟฟ้าไปยังสถานที่ราชการในเขตสัมปทานของบริษัทได้

ดูเหมือนโรงกระสาปน์เป็นโรงงานแห่งแรกในเขตคัมปทานของบริษัทที่ใช้ไฟฟ้าของหลวง ต่อจากนั้นก็มึพระบรมมหาราชวังและอื่น ๆ ในงบพิเศษ ซึ่งบริษัทเก็บเงินกับกรมศึกษาธิการ ในการเปลี่ยนจากไฟฟ้าบริษัทมาเป็นไฟฟ้าของหลวงนั้น นอกจากโรงไฟฟ้าได้รับประโยชน์แล้ว ทางราชการกรมศึกษาธิการก็ได้รับประโยชน์ด้วย กล่าวคือเมื่อใช้ไฟฟ้าของบริษัทนั้น บริษัทมีเครื่องวัดใหญ่ อันเดียว ไฟฟ้าจะรั่วไหลตามสายที่ใด ไปเปล่า ๆ บริษัทก็ได้เงินเพราะเครื่องวัดเดินเรื่อย แต่เมื่อเปลี่ยนใช้ไฟฟ้าหลวงแล้ว โรงไฟฟ้าหลวงก็ตั้งเครื่องวัดเป็นแห่ง ๆ ผลก็คือกรมศึกษาธิการไม่ต้องเสียเงินค่าไฟฟ้าที่รั่วตามทาง อันมีจำนวนมิใช่น้อย ถ้ารวมทั้งหมดตั้งแต่แรกเริ่ม

มีงานสำคัญชั่วคราว ซึ่งทำความกังวลให้แก่ท่านผู้อำนวยการมาก คืองานประดับประดาที่เปลื้องพระชนม์พรรษาและงานฤดูหนาว ในงานเฉลิมฉลองสถานที่ราชการทุกแห่งตลอดจนบริษัทห้างร้านและราษฎรต่างพากันตกแต่ง อาคารสถานที่บ้านเรือนด้วยไฟฟ้า เช่น ไฟเพ็ชฌ ว.ป.ร. ครช. และบางแห่งก็มีพิเศษต่าง ๆ งานนี้เจ้าหน้าที่แผนกช่างไฟฟ้าต้องรีบภาระหนักที่สุด เพราะใคร ๆ ก็ต้องการใช้ให้ทันวันเฉลิม เป็นงานที่ฉุกเฉินสำหรับโรงไฟฟ้าหลวง เพราะคำสั่งด่วนและสำคัญมาจากสำนักงานราชการให้ติดตั้งไฟฟ้ามามาก ๆ ซึ่งต้องขี้เสว พาดสาย ตั้งหม้อแปลง และเครื่องวัด (มิเตอร์) เป็นการชั่วคราว และบางรายติดไฟฟ้าภายในสถานที่ด้วย ท่านผู้อำนวยการต้องเผชิญกับการต่อว่าเร่งรัด เจ้าหน้าที่ในงานนี้มีผู้ช่วยนายช่าง ๓ คน ช่างไฟฟ้าไม่ถึง ๑๐ คน แต่มีงานตั้งสืบ ๆ แห่ง โรงไฟฟ้าถือว่าใครสั่งก่อนก็ทำก่อน แต่ถ้ารายที่สำคัญมาทีหลังก็ต้องไปทำก่อน จึงถูกต่อว่าเร่งรัด ส่วนผู้ติดตามบ้านผู้มี ความจงรักภักดีอยากแต่งไฟฉลองพระเดชพระคุณ ก็ต่อไฟเอาเองตามใจชอบโดยไม่ไต่ขอกโรงไฟฟ้า เพราะเวลานั้นกำลังหาใจผู้ใช้ ผลก็คือเกิดพิวส์ขาดไฟคัย แล้วมาตามให้ไปแก้ เวลานั้นโทรศัพท์ก็หายาก แม้โรงไฟฟ้าก็มีเครื่องเดียว ช่างไฟฟ้าก็ไปทำงานหมด ที่สำนักงานก็มีแต่เสมียนกับนักการภารโรง แต่ก็ได้จัดการ

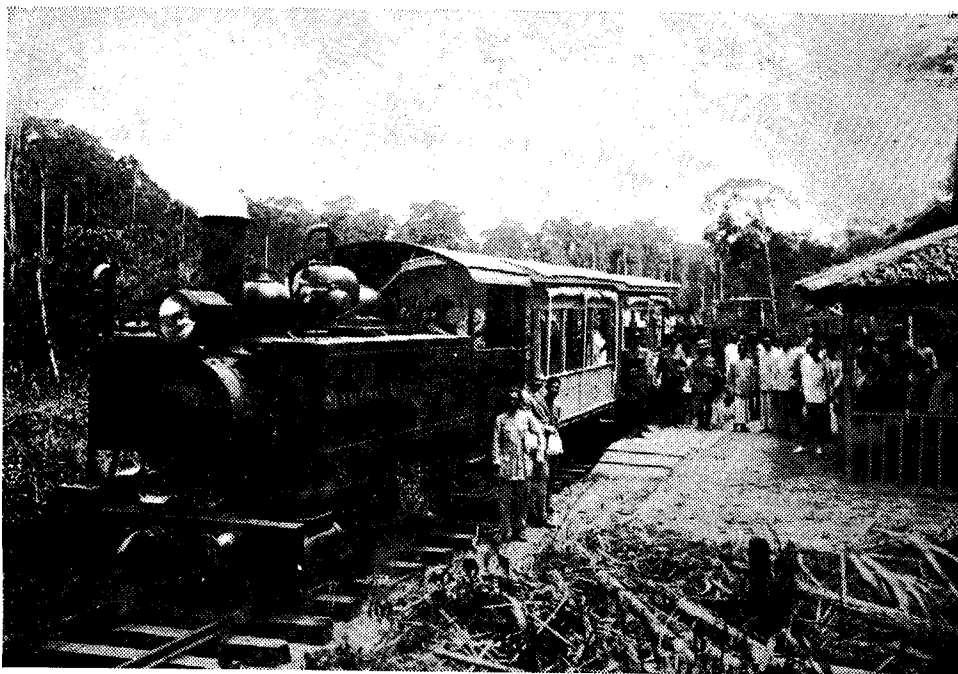
แก้ไขให้เป็นที่พอใจได้ทั้งนี้ การติดตั้งไฟฟ้าชั่วคราวนั้น โรงไฟฟ้าต้องคิดเงินกับผู้ส่ง
 ภาระนั้นเมื่อถึงเวลาส่งบิลไปเก็บเงินผู้ส่งก็เกิดสงสัยว่าทำไมจึงคิดค่าต่อ ฯลฯ กว่าจะ
 ทำความเข้าใจกันได้ก็ต้องชี้แจงโต้ตอบกันมาก ในกาลต่อมาได้พิมพ์เป็นระเบียบ
 การใช้ไฟฟ้าชั่วคราวและแจกจ่ายแก่ผู้ส่งให้ทราบข้อสงสัยความยุ่งยากจึงระงับ แต่
 ความยุ่งยากทางแผนกพัสดุในอันที่จ่ายเครื่องไฟฟ้าต่าง ๆ ที่แผนกไฟฟ้าต้องการนั้น
 ก็ยังมี เพราะแผนกไฟฟ้าก็ไม่ทราบล่วงหน้าว่าจะต้องการอะไรเท่าใด เมื่อมีผู้ส่งก็เบิก
 ของไปทำ แผนกพัสดุต้องมีของพร้อมที่จ่ายทันทีทำ มิฉะนั้นก็จะเสียเวลาทำไม่ทัน
 พนักงานพัสดุกี่มีสัก ๕-๖ คน แต่ที่จ่ายของทันทีออกไปทำกันตอนเช้าได้ นายเอกก็
 สัมผัสด้วยชกกับนายเมื่อย หัวหน้าพัสดุ เป็นผู้กำกับ ถ้าเห็นว่าของจะขาดหรือมีน้อยไป
 ก็รีบจัดการสั่งซื้อเพิ่มเติมเป็นพิเศษ เช่นหลอดไฟ ฯลฯ แต่โดยมากมักมีของพอ
 นอกจากของพิเศษซึ่งไม่มีใครมีที่ใช้ ในการนี้บริษัทไฟฟ้าก็ได้ให้ความร่วมมือเป็น
 อย่างดี และบางทีบริษัทที่เคยมีของโรงไฟฟ้าหลวงก็มี ของที่ใช้มากสำหรับงานเฉลิม
 ก็มี เพื่ออง ว.ป.ร.. ครุฑ. หลอดไฟฟ้าสีต่าง ๆ ซึ่งต้องยอมเองสำหรับให้เช่า คนงานก็
 มีจำกัด เพราะทางราชการเท่าที่ทำงาน และค่าจ้างก็จ่ายตามหลัก “ไม่มีงานก็ไม่มี
 ค่าจ้าง” ฉะนั้นจึงต้องทำนอกเวลาข้างที่ก็สว่าง จึงได้วางอัตราค่าจ้างทำการเกินเวลา
 ใช้เฉพาะพนักงานไฟฟ้าเท่านั้น อัตราที่กำหนดนั้นได้ยึดหลักความเที่ยงธรรม
 คือค่าจ้างที่ให้สำหรับทำการเกินเวลาส่วนมากกับความลำบากตรากตรำอดหลับอดนอน
 และค่าอาหารที่ชอกกินเป็นพิเศษโดยมิได้กลับบ้าน งานช่างไฟฟ้าในระยะนั้นต้องนับว่า
 มีความสำคัญมาก เพราะเป็นงานใหม่ ใคร ๆ ก็คอยดูว่าจะทำเป็นหรือไม่เป็น
 สำหรับนายช่างฝรั่งนั้นยก เพราะเป็นแต่ผู้ส่ง แต่ผู้ทำคือผู้ช่วยคนไทย ซึ่งมีอยู่ ๓ คน
 คือ นายหรั่ง ทรรทรานนท์, นายชัน ลวเปารยะ, นายยีน อมาตยกุล นายหรั่งนั้นเคย
 ทำงานบริษัทไฟฟ้ามาแล้ว นับว่า “เป็น” และต่อมาก็ได้เป็นนายช่างแทนฝรั่งได้ สำหรับ
 นายยีนนั้นนับว่า “เป็น” เหมือนกัน คือเคยเป็นลูกมือ นายชอน นายช่างไฟฟ้ากรมโยธา
 และเป็นบุตรพระยาอภิรักษ์ราชอุทยาน (แฉล้ม อมาตยกุล) ผู้เคยเกี่ยวข้องกับ

ไฟฟ้า แต่ นายชิน ลวเปารยะ นั้นไม่เคยรู้เรื่องไฟฟ้าเลย เขาก็เป็นนักเรียนอัสสัมชัญ แผนกฝรั่งเศส แล้วมาเข้าโรงเรียนนายหมวดซึ่งตั้งใหม่สมัยนายลอซันเป็นผู้บังคับการ กรมกองตระเวน สอบได้เป็นที่นายหมวด กรมกองตระเวนจักมาประจำเสนาบดี กระทรวงนครบาล แบบนายทหารคนสนิท แต่โดยเหตุที่นายชินมีนิสัยชอบการช่าง เช่นการแก้รถยนต์ซึ่งดูเหมือนจะมีผู้เข้าใจไม่มากนักในเวลานั้น นายชินจึงถูกส่งให้ มาเป็นผู้ช่วยนายช่างไฟฟ้าในสมัยที่นายเตนแนทเป็นนายช่าง ตอนแรกข้าพเจ้า เคยเห็นนายชินขับรถสหัสเศาะลากเสาคอนกรีตไปขั้วตามถนน และควบคุมการ พาดสายแรงสูง อันมีนายรามัน ชาวชวาหรือมะลายูเคยทำที่บริษัทไฟฟ้าเป็นนายงาน นายชินคลุกคลีอยู่กับงานแผนกนี้โดยใกล้ชิด และลงมือทำร่วมกับนายงานด้วย

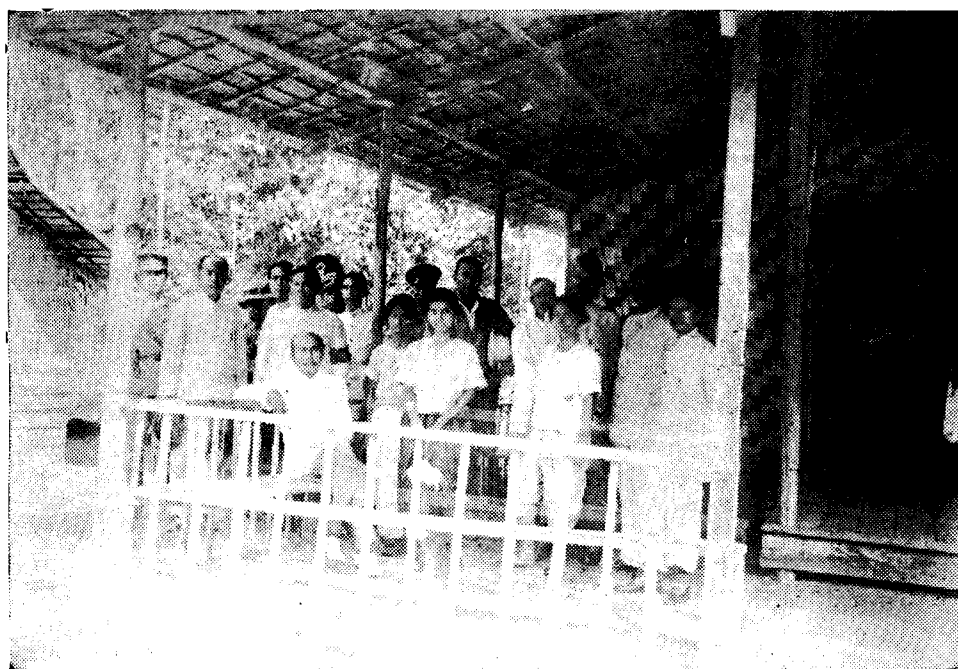
ทั้งได้กล่าวแล้วในตอนต้นว่า การขั้วเสาวิชัยกัลเซอร์ เป็นผู้ริเริ่มมา เพราะเป็นผู้ชำนาญในงานคอนกรีต การออกแบยใช้เสาคอนกรีตแทนเสาไม้ตามถนน และในสถานที่ราชการหนักเพื่อความมั่นคงทนทานและเรียบร้อย ไม่ต้องมีซ่อมแซม เหมือนเสาไม้ แม้ถึงทุนขึ้นแรกแพงกว่าแต่ในระยะเวลายาวย่อมประหยัดค่าบำรุง รักษาได้ดีกว่า บริษัทริเริ่มมาทำได้ไม่เท่าใด โรงไฟฟ้างก็ทำเสียเองโดยใช้คนไทย- ล้วนและทำได้เร็วและถูกกว่าจ้างเหมา

อนึ่ง เสาไฟฟ้าของบริษัทนั้นใช้เสาไม้ทึบไฟถนนใช้หลอดถ่านสี่แฉง ไม่สว่าง และกินไฟมาก เมื่อเปลี่ยนเป็นคอนกรีตระยะห่างกัน ๒๐ วา ทึบไฟถนนใช้หลอดไส้ ลวด ๑๐๐ แรงเทียน ๒๒๐ โวลต์ทุกเสา ไฟจึงสว่างไม่วิบวิริ ประชาชนพากันพอใจ มาก ส่วนเสาไม้ของบริษัทนั้นบริษัทไทรอดอนไปหมด แล้วขอเช่าเสาคอนกรีตติด แท้แขนสายไฟฟ้าวรวาง ทำให้ถนนโล่งน่าดู ส่วนสายไฟฟ้านั้นของบริษัทใช้สาย ทองแดงเปลือยสามเส้น สำหรับแรงสูง ๓,๕๐๐ โวลต์ พาดไค้หลายชุดเป็นระเบียบ เกียวกันน่าดูกว่าของบริษัท

ในงานเฉลิมพระชนม์พรรษาครั้งแรก นายชินรับหน้าที่ไปติดตั้งไฟเฉลิมที่โรง รถยนต์หลวง (ไม่แน่) พอถึงเวลาลองไฟ (คือใส่หลอดพร้อมเสร็จ ลองก่อนวันงาน

เจ้าพระยาบรมราช เสนาบดี กระทรวงนครบาล ไปตรวจการทำบ่อถ่านศิลา

หยุดพักระหว่างทาง

จริง) เมื่อสับสวิชไฟเดินแปดขั้ว หลอดขาดหมด ตกใจกันมาก ตรวจสอบก็ได้ความ
ว่าท่อสายหม้อแปลงทาง ๒๒๐ โวลต์ แทนที่จะต่อทาง ๑๑๐ โวลต์ ต้องเบี่ยงหลอด
ไปใส่แทนหลอดที่ขาด ทางกองบัญชาการที่ชื่อว่านายชั้นก็รับผิดชอบแต่ผู้เดียว มิได้ชักทอดถึง
นางงาน แท้จริงนายชั้นมิได้เป็นผู้ต่อ นายชั้นผู้เมื่อบรรพาคักก็เป็นผู้ชำนานาญ
อัครกิจ ได้ประดิษฐ์เครื่องรับส่งวิทยุ โดยใช้เครื่องที่เก็บเล็กผสมน้อยจากโรงไฟฟ้า
หลวงนั่นเอง เขาคือเรือกำปั่นยาวสัก ๖-๗ ฟุตมีเสา ทางเสื่อพร้อม เกินด้วยเครื่อง
ยนต์ ไฟฟ้าใช้แบตเตอรี่ เขาจะไปลอยให้วิ่งในสระที่เขากิน แล้วส่งวิทยุจากบนยก
บังคับให้เรือเล็กช่วยขวาก็ได้ตามต้องการ เวลานั้นวิชาวิทยุยังเป็นของใหม่ กรมพระ-
กำแพงเพชร (เมื่อเป็นกรมขุน) ก็เพิ่งจะเริ่มทดลอง ในการทดลองทุกครั้งมีผู้ไปดู
กันมาก ท่านผู้อำนวยการจึงได้กรายเรียนท่านเสนาบดีๆ ก็สนใจมากดูการทดลอง
และพอใจในความพยายามคิดค้นของขุนชำนาญ และโดยที่ท่านมีใจกว้างขวาง
เห็นว่าจะมีประโยชน์แก่บ้านเมือง ท่านจึงกรายทูลรัชกาลที่ ๖ ให้ทรงทราบ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็โปรดเกล้าให้ขุนชำนาญ ๗ จัดการทดลองถวายให้ทอด
พระเนตร เมื่อได้ทรงทอดพระเนตรการทดลองแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมขุนชุมพร ๗
รับไปอยู่กระทรงทหารเรือ เพื่อจะได้ค้นคว้าในวิชาวิทยุ ซึ่งเวลานั้นทางราชการ
ทหารเรือกำลังจัดตั้งสถานี ขุนชำนาญ ๗ จึงได้ย้ายไปจากโรงไฟฟ้าหลวง และได้ตาม
เสด็จในกรมพระองค์นั้นไปอังกฤษเมื่อคราวรับเรือพระร่วง และได้เลื่อนยศเป็นนาย
นาวาโท มีบรรพาคักก็เป็นผู้ชำนาญโทรกิจ แต่ความคิดที่จะประดิษฐ์เรือคอรั
ยิ์ โทบัง คับ ด้วยวิทยุ ตามที่คิดไว้เมื่อ แรกนั้นไม่สำเร็จ เพราะ ขาด อุปกรณ์
รวมทั้งความรู้ความชำนาญ ฯลฯ ในเวลานั้นวิชาวิทยุบังคับเครื่องบินหรือเครื่องบินที่
ไม่มีนักบิน และอาวุธนำวิถีก็สำเร็จจริง ๆ แล้ว จึงนำสรรเสริญพระชำนาญ ๗ - คนไทย -
ผู้ไม่ได้เรียนวิชาการไฟฟ้า แต่อาศัยการทดลองคลำไปก็ทำได้เหมือนกัน แม้อุปกรณ์
ที่ใช้ในการทดลองจะกำมะลอเต็มที ชื่อนี้แสดงว่าคนดีในสมัยโน้นก็มีเหมือนกัน และ
แหล่งที่เพาะคนดีนั้นก็คือ โรงไฟฟ้าหลวง

งานฤดูหนาวในรัชกาลที่ ๖ ก็เป็นงานใหญ่ ซึ่งโรงไฟฟ้ามีส่วนเกี่ยวข้องมาก เติมมีที่สนามเสือป่า โรงไฟฟ้ามีหน้าที่ส่งกระแสไฟฟ้า คิดเงินกับกระทรวงวัง สำหรับบ้านหลวง และส่วนกลาง ส่วนตามร้านที่ใช้ก็คิดเงินตามที่ใช้มากหรือน้อย โดยโรงไฟฟ้ากำหนดราคาเหมาเสร็จเป็นดวงๆ อย่างหนึ่ง หรือคิดแต่ค่าตรวจและค่าไฟฟ้าที่ใช้สิ้นไปอย่างหนึ่ง ในงานนี้เจ้าหน้าที่เกือบทุกกองต้องมีหน้าที่เช่นกองกลาง ก็ตั้งร้านสำหรับรับเสด็จ บางทีก็มีการเล่นเสียงไซค์ เช่นตกเบ็ด ฉ่ายรูปกลางคืน ซึ่งเวลานั้นยังไม่ใคร่มีมาก แสดงเครื่องไฟฟ้าต่างๆ ของพิศุ บางทีก็ทำขนมต้มกาแฟด้วยเครื่องไฟฟ้าขายทั่วไป เป็นการแสดงเครื่องไฟฟ้าสำหรับใช้ในบ้านเรือน และเป็นสำนักงานสำหรับติดต่อบริจาคเงินด้วย ส่วนพิศุและที่พิศุคนงานก็มีอีกส่วนหนึ่ง มีเข้าของมากมาย เจ้าหน้าที่ต้องนอนค้ำกันตั้งแต่เริ่มงานจนกว่าจะเลิกหลายคืน ในงานนี้กองบัญชีมีส่วนรับผิดชอบมาก คือมีหน้าที่ตรวจการติดตั้งไฟฟ้าทุกรายตามแผนผังว่าตรงกับที่แผนกไฟฟ้ารายงานหรือไม่ แล้วต้องรีบออกไปเก็บเงินสำหรับบ้าน เอกชนให้เสร็จก่อนงานเลิก มิฉะนั้นจะเก็บได้ยาก ในการนี้พนักงานเก็บเงินต้องไปเผ้าติดตามเก็บกับผู้ส่งตามแต่จะเหมาะแก่โอกาสและฐานะ เช่นข้าราชการผู้ใหญ่ก็ต้องคอยเมื่อท่านมาที่ร้าน เจ้านายก็เหมือนกัน เลิกงานคืนหนึ่งได้เงินเท่าไรก็ต้องหอบไปรักษาไว้ที่ร้านสมุหบัญชีหรือผู้ช่วย สุกแต่จะตกลงกัน ข้าพเจ้าจำได้ว่าตลอดงาน ๗ ถึง ๑๐ วัน ไม่ได้กลับบ้านก่อน ๒ นาฬิกา แล้วรุ่งเช้าก็ต้องนำเงินไปตรวจรับบัญชี และทำงานตามปกติ พวกเสมียนพนักงานกองกลาง กองบัญชีไม่ได้ค่าทำการล่วงเวลา เว้นแต่พวกพิศุกับพวกช่างไฟฟ้าได้กันสมเหนือย ก่อนวันงานจะต้องมีการลองไฟเพื่อความเรียบร้อย ในวันนั้นท่านผู้อำนวยการและท่านเสนาบดีไปตรวจดูด้วย เพราะชื่อเสียงของโรงไฟฟ้าจะดีหรือเสียก็อยู่ที่งานออกหน้าออกตาแหละ แต่ทุกงานตลอดมาโรงไฟฟ้าก็ไม่เคยเสียชื่อ แม้งานจะใหญ่เช่นงานฉลองพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งขณะนั้นต้องเก็บเครื่อง ๑,๐๐๐ กิโลวัตต์ถึง ๒ เครื่องและเตรียมเครื่องที่ ๓ สำรองไว้ ในวันสุดท้ายของงานฤดูหนาวก็สำคัญเหมือนกัน แผนกไฟฟ้าต้องส่งพนักงาน

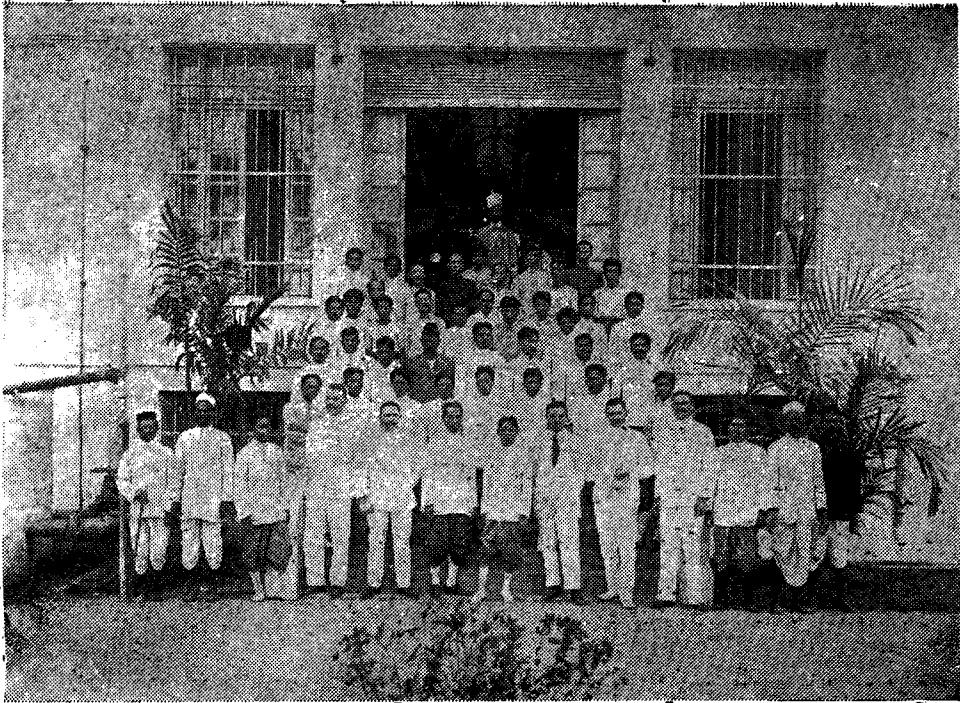
คนงานไปคุมตามสถานที่ใหญ่ ๆ ที่ใช้ไฟมาก เพื่อป้องกันมิให้หลอดไฟฟ้า-กระชุป ระเบิด หายเมื่อตอนดับไฟ และการรื้อย้ายขนกลับก็รีบเร่งเหมือนกันเมื่อรีบทำ แต่ถึง กระนั้นกว่าจะส่งคืนพัสดุเสร็จก็เป็นเวลาร่วมเดือน และกว่าของบัญชีจะขยับบัญชี รัของขาดหายอะไร เท่าใด ก็ต้องใช้เวลามากเหมือนกัน

กิจการของโรงไฟฟ้าหลวงนั้น ตั้งแต่แรกเริ่มส่งกระแสไฟฟ้าเป็นต้นมา ไม่ เคยปรากฏว่ามีเหตุการณ์เสียหายถึงกับหยุดเครื่อง นอกจากหยุดล้างเครื่องเป็นครั้ง คราว ๒-๓ ชั่วโมง และจำนวนผู้ใช้ไฟฟ้าก็เพิ่มขึ้น สายก็แผ่ยาวออกไปทุกทาง ตอนที่อยู่นอกเขตบริษัทไฟฟ้า โรงไฟฟ้าหลวงก็ส่งไฟฟ้าได้ เช่นบ้านฝรั่งแถบ ถนนราชดำริห์ โรงเรียนพลตำรวจ ฯลฯ ในที่สุดบริษัทไฟฟ้าขอทำความตกลงโดยแบ่ง เขตการจำหน่ายไฟฟ้า และกำหนดอัตราค่าไฟฟ้าและระเบียบการใช้ไฟฟ้าให้คล้าย คลึงกัน ซึ่งโรงไฟฟ้าหลวงก็ตกลงโดยไมตรี เพราะไฟฟ้าที่เกรงว่าจะขายไม่ไถนนั้นก็ มี มาก ต้องเดินถึง ๒ เครื่อง ฉะนั้นภายหลังที่เขี่ยโรงไฟฟ้าแล้วราว ๑๐ ปี ทางการจ้ ง ได้สั่งซื้อเครื่องเทอร์ไบน์ทำไฟฟ้าอีก ๑ เครื่อง ทำไฟฟ้าได้ ๒,๐๐๐ กิโลวัตต์ และ สร้างปล่องไฟใหม่ทำด้วยคอนกรีต ใหญ่และสูงกว่าปล่องเหล็กของเดิม การติดตั้ง เครื่องเทอร์ไบน์ใหม่นั้น นายไวคอร์กกับนายช่างผู้ช่วยคนไทยทำกันเองทั้งสิ้น ไม่ต้องจ้าง คนใหม่มาช่วยเลย เมื่อเสร็จแล้วโรงไฟฟ้าก็มีเครื่องทำไฟฟ้า ๔ เครื่อง ทำไฟฟ้าได้ ๕,๐๐๐ กิโลวัตต์ แต่ใช้จริงประมาณ ๒,๐๐๐ เศษเท่านั้น นับว่ามีสมรรถภาพเพียงพอ ที่จะบริการแก่ประชาชนและราชการภายในเขตที่ตกลงกันใหม่ได้อย่างดีและยังเกิด ผลอันพอใจ

มีงานใหม่แผนกหนึ่ง ซึ่งได้ก่อกำเนิดขึ้นในสมัยเริ่มขยายงาน คือ งานแผน ที่ ความจำเป็นต้องมีแผนกเสกการขี้กเสา, พาคสาย, ตั้งหม้อแปลง, เครื่องวัด ฯลฯ นั้นเกี่ยวข้องกับสถิติ และการขออนุญาต กรมสุขาภิบาล ในขั้นต้นก็ได้จัดเป็นแผนก แต่มีพนักงานแผนกนี้คนเดียว คือ นายพัน เศวตามร์ (ถึงแก่กรรมแล้ว) ครั้นเมื่อ นายพันลาออก ทางการได้จ้างนายเป็รื่อง ทศานนท์ (ถึงแก่กรรมแล้ว) ข้าราชการ กรมแผนที่มาแทน และงานในหน้าที่นี้ก็ขยายไปถึงการออกแนวอาคารและสิ่งก่อ

สร้างอื่น ๆ และใ้เจริญมาเป็นลำดับ จนต้องมีพนักงานเพิ่มขึ้นหลายคน ในที่สุดก็ตั้ง
เป็นแผนกเรียกว่า แผนกแผนผัง จากงานในแผนกนี้ทางการจะทราบได้ว่า ตามถนน
และตรอกต่าง ๆ นั้น มีสายไฟฟ้าชนิดใด ก็สาย หม้อแปลงขนาดใด ตั้งที่ไหน
เสาไฟฟ้าเลขที่เท่าใด บ้านผู้ใช้ไฟฟ้าเลขที่เท่าใด เครื่องวัดตั้งอยู่ที่ไหน ฯลฯ นับว่า
เป็นการงานสำคัญ อำนวยความสะดวกแก่ช่างไฟฟ้าและการเก็บเงินเป็นอย่างดี

มีงานใหม่อีกงานหนึ่ง ซึ่งท่านผู้อำนวยการได้จัดขึ้น ซึ่งในครั้งนั้นไม่มีใคร
ผู้เข้าใจและเห็นความจำเป็นเกี่ยวกับกิจการ โรงไฟฟ้า งานนี้คืองานวิจัยอันนับว่าเป็น
ของใหม่ ความจำเป็นนี้เกิดขึ้นจากความคิดที่ว่าสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคไฟฟ้ามีมาก
อย่างที่สามารถผลิตได้เองภายในประเทศ โดยไม่ต้องสั่งซื้อจากนอกและพ่อค้า เช่น
ไม้เข้้น, พุกประกบ, ไม้ร่าง, ลูกถ้วย ฯลฯ เพราะวัตถุดิบและพลังงานก็มี แต่ขาดการ
ค้นคว้าในทางวิชาการ ฉะนั้นจึงได้เขียนแผนกค้นคว้า (จำไม่ได้แน่ว่าเรียกชื่ออย่างไร)
โดย พ.ท. พระสารสาสน์พลขันธ์ (ลอง) ซึ่งออกจากกรมยุทธศึกษาเป็นที่ปรึกษา
และ ร.ช. ไล่ ศิริสวัสดิ์ (ขุนชาวนาชาลาภิจ) อดีตหัวหน้ากองไฟฟ้า กรมโยธาเทศบาล
เป็นเจ้าแผนก โดยเหตุที่งานนี้เป็นของใหม่ไม่มีผู้รู้ นอกจาก ร.ช. ไล่ คนเดียว ฉะนั้น
การงานจึงอยู่ในขั้นเตรียมและวางโครงการได้ส่งเครื่องเคมีและเครื่องมือ
บางอย่างสำหรับใช้ในการทดลอง นอกจากนี้แล้วพระสารสาสน์ฯ ยังได้พยายาม
จะทำปทานกรรมไฟฟ้าให้เป็นมาตรฐานใช้ทั่วกัน เพราะมีข้อสงสัยของหลายสิ่งที่ยัง
ต้องใช้พิศพิศ เช่น สวิตซ์, คัทเข้าที่, อันยังัญญัติให้เรียกว่า ไก, คัทคอน แต่งานนี้
ก็ไปไม่ได้ตลอด เพราะขาดการร่วมมือของส่วนราชการอื่นๆ อนึ่งการค้นคว้าก็ต้อง
เลิกล้มเมื่อพระสารสาสน์ฯ ย้ายไปรับราชการกระทรวงการต่างประเทศ และขุนชาวนา
ชาลาภิจก็ย้ายไปเป็นหัวหน้าแผนกเครื่องวัด เมื่อหลวงสมานอันย้ายไปเป็นนายช่าง
ผู้ช่วยโรงจักร อย่างไรก็ตามก็ความคิดของท่านผู้อำนวยการในงานนี้ก็ต้องนับว่าเป็นการ
ก้าวหน้า หากได้จัดทำกันติดต่อเป็นลำดับแล้ว เครื่องไฟฟ้าแรงต่ำเช่นพุกประกบ
ลูกถ้วย ก็จะเป็นผลิตผลของประเทศได้เพียงพอ ไม่ต้องเสียเงินตราต่างประเทศ

ข้าราชการและพนักงานในโรงไฟฟ้าสามเสน

กรรมการทดลองเครื่องโรงไฟฟ้าสามเสน เมื่อสิ้นสัญญาของผู้รับเหมา

ในการสั่งซื้อยี่หนึ่งเป็นจำนวนมาก ส่วนการทำไม้เขื่อนไม้รางนั้น โรงไฟฟ้าหลวง
จัดทำขึ้นใช้เอง แต่แล้วก็หยุด เพราะขาดผู้ดำเนินการและการส่งเสริม

ในเรื่องการริเริ่มแล้ว อาจกล่าวได้ว่า โรงไฟฟ้าหลวงภายใต้การอำนวยการของ
ท่านผู้อำนวยการคนแรกก็ไม่ล้าสมัย การจัดหาเชื้อเพลิงสำหรับโรงไฟฟ้าก็เป็นกิจการ
สำคัญประการหนึ่ง ฉะนั้นเมื่อต้องบริษัทขุดถ่านศิลาสยาม จำกัดขึ้น โรงไฟฟ้าหลวง
ก็เข้าร่วมมือด้วยโดยเป็นผู้รับซื้อและใช้สำหรับทำไฟฟ้าเพื่อช่วยแถบและพื้น แต่กิจ
การของบริษัทใหม่นี้ก็มีอุปสรรคเช่นงานใหม่ๆ ทั้งหลาย และยังขาดผู้ส่งเสริมด้วยแล้ว
ก็ไปไม่รอด บริษัทขุดถ่านศิลาก็ประสบตากรรมอย่างเดียวกัน เมื่อเปลี่ยนนโยบาย
และไม่แก้อุปสรรค เวลานั้นขุดถ่านหิน (ลิกไนต์) นั้นทางราชการก็จะจัดทำขึ้นใหม่อีก
ณ ที่จังหวัดใกล้เคียงกัน ซึ่งเป็นการสมควรแท้ เพราะถ่านลิกไนต์เป็นทรัพย์ในดิน
ที่มีอยู่ แต่ไม่คิดทำหรือทำไม่จริงจัง ผลคือความล่าช้าในทางอุตสาหกรรม อันส่ง
ผลถึงเศรษฐกิจของประเทศด้วย

ความดำริหรือข้อหนึ่งเกี่ยวกับสวัสดิการของข้าราชการซึ่ง ในสมัยนั้นยังไม่ค่อย
ใครสนใจ แม้แต่ในทางราชการ แต่โรงไฟฟ้าก็ได้ดำริแล้ว โดยวางระเบียบให้
ข้าราชการยืมเงินไปซื้อที่ดินและปลูกบ้านอยู่เอง คิดดอกเบี้ยร้อยละ ๖ ต่อปี โดย
เอาที่ดินและบ้านเรือนนั้นจำนองกับโรงไฟฟ้า และต้องหักเงินเดือนส่งใช้ทุกเดือน
รวมทั้งอย่างน้อยครึ่งหนึ่งของเงินโบนัสที่จะได้ และกำหนดส่งใช้เสร็จไม่เกิน ๑๐ ปี
ความดำริข้อนี้เพื่อจะส่งเสริมข้าราชการให้มีหลักฐาน ตรงกับที่ทางราชการจัดเรื่อง
อาคารสงเคราะห์ในขณะนั้น น่าเสียดายที่ระเบียบการนี้ได้ยกเลิกไปเมื่อเปลี่ยน
ผู้อำนวยการ มิฉะนั้นแล้วข้าราชการโรงไฟฟ้าจะได้มีหลักฐานทั่วกัน ก่อนระเบียบ
อาคารสงเคราะห์ของรัฐบาล

กล่าวโดยสรุป โรงไฟฟ้าหลวงได้ดำเนินการเจริญมาเป็นลำดับ คือสมัยแรก
เป็นสมัยก่อสร้าง สมัยที่สองเป็นสมัยเริ่มงานจ่ายไฟฟ้าตามโครงการนั้น สมัยที่สาม
เป็นสมัยขยายงานหาผล ประโยชน์ให้มากที่สุด และปลดเปลื้องภาระการกู้ยืมเงิน

กระทรวงพระคลัง ทั้งสามสมัยที่กล่าวนี้ ท่านผู้บริหารงานโรงไฟฟ้าได้ปฏิบัติงานได้
 สมความมุ่งหมาย แต่ทว่าความผิดพลาดของพระองค์ก็เหมือนกัน จึงควรระก่ล่าวไว้
 ด้วยเพื่อเป็นนิตศันอุทาหรณ์ ทั้งได้กล่าวแล้วว่ากลายเป็นเชื้อเพลิงสำคัญและใช้มาก
 จึงเป็นเหตุให้มีเสียงออกสู่สาธารณะเกี่ยวกับการซื้อขายต่าง ๆ ทางราชการก็ได้เพิกเฉยต่อ
 เสียงเหล่านั้น ได้จัดการแก้ไขปรับปรุงสัญญาและวิธีการตรวจรับ ผูกมัดผู้ขายอย่าง
 รัดกุม เช่นการตรวจรับก็ให้มีเจ้าหน้าที่ถึง ๓ ฝ่าย กำกับการตรวจรับ โดยต่างฝ่าย
 ต่างไม่รู้ว่่าวันไหนใครจะไปกำกับ แต่เสียงออกสู่สาธารณะก็ยังมี เพราะเขาเห็นผู้ส่งแกลบเป็น
 คนเก่าไม่เปลี่ยนใหม่ คือผู้ส่งแกลบก็มีเพียง ๑-๒ รายเท่านั้น ไม่มีใครเข้ามาแทรก
 แฉงแข่งขันราคาได้ เพราะพ่อค้าแกลบผูกขาดกับโรงสีใหญ่ ๆ เสียหมด แกลบ
 ออกมาก็เป็นของเขาผู้เดียว คนอื่นซื้อไม่ได้ ฉะนั้นจึงเป็นธรรมดาที่พ่อค้ามีแกลบ
 สำรองจะต้องได้รับประมูลทุกปี

กรณีการต่อเรือกลไฟ “ไฟฟ้าสามเสน” ก็มีผู้กล่าวขวัญกันมาก โดยเฉพาะ
 สมุหบัญชีได้ทักท้วงถึงการสิ้นเปลืองของไม้ที่ใช้ในการต่อเรือ เหตุที่ต่อเรือกลไฟนั้น
 ก็เกิดจากการใช้พื้นเมื่อแกลบไม่พอ เรือพื้นมักจอดแถวเมืองนนท์ และเมืองปทุม
 ทางการต้องใช้เรือกลไฟขึ้นไป “ต้อน” ให้ล่องเรือลงมาขายที่โรงไฟฟ้าหลวง บางที่
 โยงลงมาที่เคี้ยว ส่วนราคานั้นทางการได้กำหนดไว้เป็นราคาปานกลาง สดแล้วแต่
 ขนาดและชนิดของไม้ จึงจำต้องมีเรือกลไฟใช้เอง แทนที่จะยืมจากกรมเจ้าท่า
 แต่คนไม่รู้ก็คิดว่ามีเรือกลไฟสำหรับไปเคี้ยว เพราะเห็นแล่นขึ้นลงเสมอ ๆ ถ้าเปรียบ
 กับการใช้ยานพาหนะในสมัยนั้นแล้ว ก็ไม่เป็นการนอกเหนือเหลือเกินอย่างไรเลย

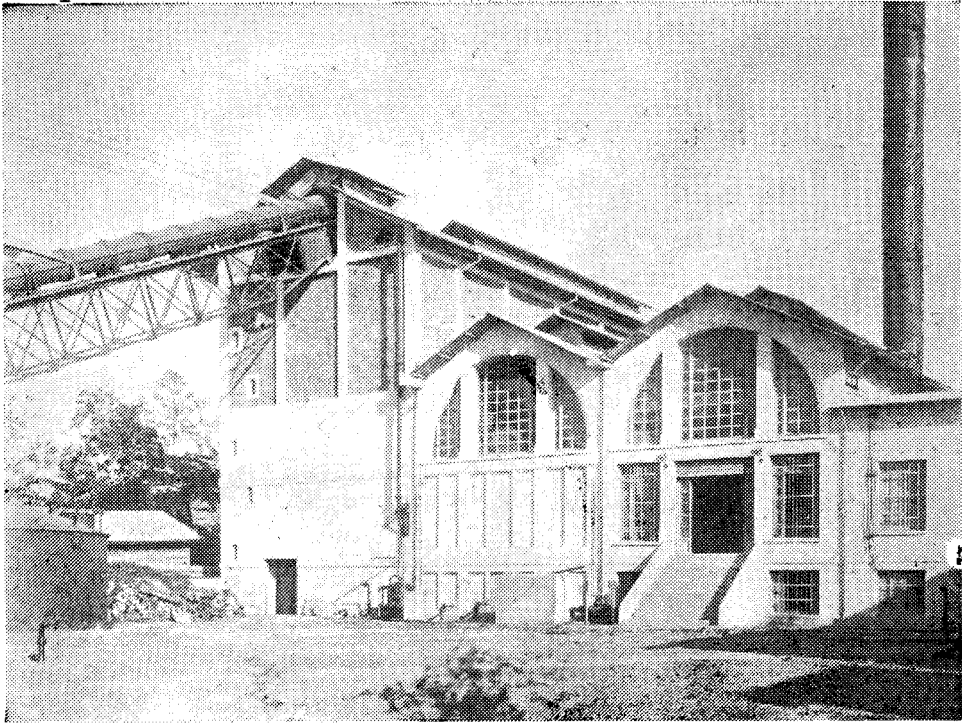
ข้อบกพร่องอีกเรื่องหนึ่งเกิดแก่กองบัญชีเอง คือสำนักงานเก็บเงินคนหนึ่ง
 ปลอมใบรับบิล แสดงว่าบิลที่ไปส่งไว้แล้วที่บ้านท่านผู้ใหญ่ในราชสำนักยังไม่ได้ชำระ
 เงิน แต่ความจริงเจ้าหน้าที่ชำระให้แล้ว พนักงานเก็บเงินก็ยกข้อเสีย เหตุเกิด
 ระหว่างที่ข้าพเจ้าลาบวช เมื่อกลับมาทำงานตรวจสอบเร่งรัดลูกหนี้ ความจริงปรากฏ
 ข้าพเจ้าได้รายงาน และช่วยเจ้าหน้าที่ตำรวจ จับกุม จำเลย ทลางาน และ ตรวจค้น

ได้เงินที่เก็บซ่อนไว้ผิดปกติในโถงข้าวสารตั้ง ๓-๔ พันบาท จำเลยรับสารภาพ แต่
 ชักทอว่าเงินที่เก็บได้นำมาส่งข้าพเจ้าที่บ้าน เศษบุญพนักงานผู้สอบสวนไม่เชื่อ
 ข้าพเจ้าจึงมีใตักเป็นจำเลย แต่ก็มิวายถูกดำเนินเป็นทางการฐานยกพร่อง ซึ่งความ
 จริงแล้วในระยะที่เกิดเรื่องนั้น ข้าพเจ้าเป็นภิกษุ สมุหบัญชีเป็นผู้ ทำการแทนข้าพเจ้า
 เป็นผู้ ขี้ความทุกข์ใจได้เมื่อลาสิกมาทำงานแล้ว เงินที่ถูกยกยกออกครั้งนั้นประมาณ
 ๖,๐๐๐ บาทเศษ จำเลยฉลาดใช้วิธีหมุนเงินจากลูกหนี้รายใหญ่ๆ เช่น โรงสี ฯลฯ
 เพียงเดือนเดียวก็ทำเงินได้ถึงเพียงนั้น ตั้งแต่เกิดเรื่องนั้นของบัญชีจึงวางระเบียบไม่ส่ง
 บิลล่วงหน้าไปขอรับเงินเช่นเคยเก่า และเหตุการณ์ในกองบัญชีก็เรียบร้อยตลอดมา
 จนข้าพเจ้าย้ายหน้าที่

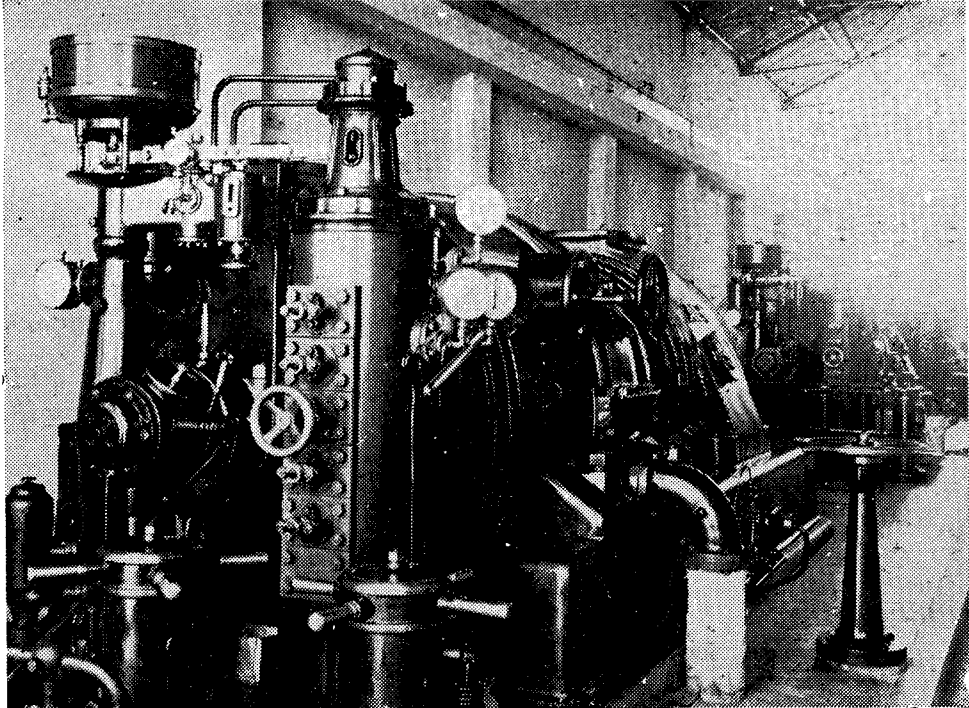
มีเหตุการณ์สำคัญอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่องรถโรเวอร์ของพิศุคมีนายไต้เป็นผู้ขับ
 มาจากถนนพิศุคโลกชนกับรถพระที่นั่งของรัชกาลที่ ๗ เวลานั้นยังดำรงพระอิสริยยศ
 เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ขณะจะเสด็จไปงานพระศพสมเด็จพระ
 พระพันยี่หลวงในพระบรมมหาราชวัง รถโรเวอร์โค่นรถพระที่นั่งตอนหน้าแต่ไม่แรง
 เพียงบังโคลนบุบคัลลอรไปไม่ได้ ขณะนั้นข้าพเจ้าอยู่บนรถรางได้เห็นเหตุ และได้
 ลงไปอยู่ที่รถ ขณะเดียวกันพระยาเพชรปาลณี อธิบดีกรมพระนครบาลมาจากบ้านจะไป
 ในงานพระบรมศพ ได้มาพบเหตุการณ์ ท่านจึงไต่ลงจากรถเชิญเสด็จรัชชกาลที่ ๗
 ขึ้นรถของท่านนำไปส่งที่วังหลวง และได้สั่งให้ข้าพเจ้ารีบไปรายงานท่านผู้ช่วยการ
 ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้ทำตามสั่ง ท่านผู้ช่วยการได้ไปเฝ้าขอพระราชทานโทษและรีบ
 จัดการซ่อมรถถวาย การณ์ก็เป็นที่เรียบร้อย เหตุที่โดยนั้นปรากฏว่ารถโรเวอร์
 เป็นรถเล็กเก๋าคว่าเก่าเต็มที พวงมาลัยหลวมและเครื่องประกอบชำรุดหลายอย่าง
 ซึ่งถ้าเป็นเวลา ก็จะต้องห้ามใช้แล้ว แต่สำหรับโรงไฟฟ้าพอใช้ได้ ก็คิดว่าไม่มี
 อย่างไม่ก็ เหตุการณ์ครั้งนั้นก็ต้องนับว่าสำคัญมาก ถ้าหากคนขับรถโรเวอร์ขับเร็ว
 กว่าเมื่อโคน ความเสียหายก็อาจมีมาก และรถพระที่นั่งอาจล้มเป็นอันครายแก่
 พระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ก็ได้

ผลของงาน

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า การบัญชีของโรงไฟฟ้าหลวงนั้น ดำเนินตามรูปการพาณิชย์ทุกอย่าง ฉะนั้นจึงได้ใช้บัญชีทุก ๆ ๖ เดือน ในปีแรกภายหลังเปิดการจำหน่ายไฟฟ้าแล้ว คือ พ.ศ. ๒๔๕๗ โรงไฟฟ้าขาดทุนจำนวนไม่ทราบ แต่ราว ๆ แส่นเศษ เพราะเป็นสมัยเริ่มงาน ปีที่ ๓ ก็ดูเหมือนพอทรงตัวได้ แต่ไม่ถึงกับมีกำไรคุ้มกับค่าสึกหรอและดอกเบี้ย พอถึงปีที่ ๒ การงานกำลังเดินดีตามโครงการนั้นก็ปรากฏว่ามีกำไรคุ้มดอกเบี้ยและค่าสึกหรอ และในปีต่อ ๆ มาจนถึงเปลี่ยนผู้บริหาร กล่าวคือ โรงไฟฟ้าหลวงย้ายจากกระทรวงนครบาลไปสังกัดกรมรถไฟหลวง สมัยที่กรมพระกำแพงเพชรฯ เป็นผู้บัญชาการ โรงไฟฟ้ามีกำไรตลอดมา ข้าพเจ้าจำได้ว่าในบัญชีขลุ่ยขลุ่ยสุดท้าย สมัยสังกัดกระทรวงนครบาลนั้น โรงไฟฟ้าหลวงได้ส่งใช้เงินกู้แล้วถึงครึ่งจำนวนที่กู้คือ ๒ ล้านบาท แต่เบิกจ่ายจริงเพียง ๑ ล้าน ๙ แสนบาท ส่งคืนเป็นทวีเงิน ๙ แสนบาทเศษคงค้างเงินทุน ๑ ล้านบาทถ้วน ส่วนดอกเบี้ยก็ใช้ครบถ้วนไม่มีค้าง ทั้งยังมีเงินสำรองในทรัพย์สินกว่า ๒๕ % ของราคาเต็ม (อัตราค่าสึกหรอวางไว้ค่อนข้างสูง) มีทรัพย์สินประเภทต่าง ๆ รวมกันกว่าทุนเดิมถึง ๒-๓ เท่า เจ้าหน้าที่เรียกว่าไม่มีเลย นับว่าฐานะการเงินของโรงไฟฟ้ามั่นคงไม่มีท่าทีว่าจะล้มเหลวอย่างที่วิตกในชั้นแรก ข้าพเจ้าจำได้ว่าในรายงานเสนายศที่ทูลเกล้าฯ ถวายบัญชีขลุ่ยและบัญชีทำกรณนั้น ท่านเจ้าพระยาอมราช เสนายศกระทรวงนครบาลรายงานว่ามีโรงไฟฟ้าหลวงได้ส่งใช้เงินกู้ กระทรวงพระคลังมหาดแล้ว กระทรวงนครบาล จะมอบผลประโยชน์ที่ได้จากโรงไฟฟ้าให้แก่กรุงเทพมหานคร (เวลานั้นยังไม่มีเทศบาล) สำหรับบำรุงรักษาให้คงามรุ่งเรืองต่อไป และมีพระราชบันทึกว่าทรงทราบและขอยใจในเจตนา ข้อนี้คือเบื้องต้นของการเทศบาลนั่นเอง เพราะตาม พ.ร.บ. เทศบาลนั้น กิจการไฟฟ้าตกเป็นหน้าที่ของเทศบาลจัดทำ ฉะนั้นการที่ท่านเสนายศรายงานกรวยยังคงมทูลเช่นนั้น แสดงว่าท่านทราบหลักการปกครองแยกประชาธิปไตยเป็นอย่างดี

โรงจักรการไฟฟ้าหลวงสามเสน

เครื่องเทอร์ไบน์ทำแรงไฟฟ้า ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ใจจำไม่ได้ เวลาบ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชชกาลที่ ๖ ได้เสด็จทอดพระเนตรโรงไฟฟ้าหลวงเป็นการส่วนพระองค์ ในครั้งนั้นข้าพเจ้าไม่ได้เกี่ยวข้องกับการรับเสด็จ ได้เห็นแต่รถพระที่นั่งขยับกงมหาวาชน้อย แล่นผ่านประตูสำนักงานเข้าไปในโรงจักร ไม่มีรถตำรวจและขบวนคุ้มกันอย่างใด ถนนก็ไม่มีตำรวจรักษาการเป็นพิเศษ ได้ทราบว่าท่านเสนาบดี ก็อธิบดีกรมศึกษาธิการมาคอยรับเสด็จที่โรงจักร พร้อมด้วยท่านผู้อำนวยการ นายช่างไฟฟ้า สมุหบัญชี และนายช่างกล ท่านผู้อำนวยการนำเสด็จทอดพระเนตรกิจการต่างๆ ของโรงจักรโดยทั่ว เสร็จแล้วได้เสด็จไปประทับที่ปราสาท ซึ่งเข้าใจว่ากรมศึกษาธิการเป็นผู้ปลูก ตั้งกรมเขื่อนแม่น้ำทางด้านใต้หน้าโรงจักร ซึ่งเป็นสนามหญ้า มีต้นเข็ม ตัดเป็นพุ่ม เรียบร้อยเพราะเวลานั้นไม่ได้ใช้พื้นที่ท่านเสนาบดีจัดพระสุธารสและเครื่องว่างถวาย ประทับสำราญพระราชอิริยาบถจนเวลาเกือบพลบ จึงได้เสด็จกลับ การณ์เป็นไปโดยเรียบร้อย การเสด็จครั้งนั้นเป็นเกียรติประวัติของโรงไฟฟ้าหลวง และเป็นเกียรติแก่ท่านผู้บริหารงานโดยละเอียด

การเปลี่ยนรัชชกาลนั้นก็เหมือนการเปลี่ยนแปลงในครอบครัว กล่าวคือคนเก่าออกไปคนใหม่เข้ามาแทน เป็นไปตามหลักของไตรลักษณ์ คือสังขารทั้งหลายย่อมทนอยู่ไม่ได้ ไม่เที่ยงและยังดับมีได้ เมื่อโรงไฟฟ้าหลวงโอนไปขึ้นกรมรถไฟหลวงในต้นรัชชกาลที่ ๑๗ ท่านผู้อำนวยการก็พ้นตำแหน่ง มีเจ้าหน้าที่ชั้นรองๆ ต้องพ้นตำแหน่งไปช่วยในระยะต่อมา บางคนก็ได้เงินเดือนเต็ม ๓ เดือน บางคนก็ไม่ได้ เช่นหลวงชำนาญสารบรรณ สมุหบัญชี ซึ่งมีสัญญาจ้าง ก็ต้องเป็นความกดดันโรงศาลกว่าจะได้เงินเดือนตามที่กำหนดไว้ในสัญญา

โรงไฟฟ้าหลวงก็เป็นสังขารไม่มีใจครอง มีเกิด ตั้งอยู่และดับไปเป็นธรรมดา ความจริงหรือความเสื่อมเกิดจากการกระทำของบุคคล และกรรมย่อมติดตามตัวผู้กระทำโดยหลักเล็งไม่พ้น ผลของกรรมคือวิบากจะต้องถึงตัวผู้กระทำในวันหนึ่งแน่ๆ จะช้าหรือเร็วสุดแต่ลักษณะของกรรม คุณความดีหรือความชั่วย่อมตราอยู่ตลอดกาลนาน แม้รูปกายจะดับสูญไปก็ตามสภาวะธรรม สมคังพุทธภาษิตที่ว่า

รูป ชีรติ มัจฉานัน นามโคตตัม น ชีรติ

รูปกายปราณคัมแล้ว
แต่ช้อยังไม่วาย
บุญบาปไม่ลบหาย
ก็ชั่วก็ไม่วาย

ก็ตาย
วอดค้ำวย
คามตึก สมองเซย
มอดมั้นกาลนาน.

ตอนทำบ่อถ่านศิลาสยามและทำการค้าทางเรือ

เขียนจากความทรงจำของ ร.อ. สุกศน์ เหล่าวานิช ร.น.

นอกจาก ท่านเจ้าคุณ สุขุม นยวินิต จระรัชราชการ เป็นผู้อำนวยการ ไฟฟ้าหลวง สามเสนแล้ว ท่านยังได้เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งบริษัทบ่อถ่านศิลาสยาม ทำการขุดถ่านหิน ลึกในดงที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีด้วย เพราะปรากฏว่าประเทศไทยเวลานี้ ทางจังหวัด ภาคใต้แทบทุกจังหวัดอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ หากแต่ว่ายังไม่มี คนไทยผู้ใดกล้าลงทุนทำการค้นคว้าหาทรัพยากรเหล่านั้นขึ้นมาใช้เป็นประโยชน์เท่านั้น และท่านเจ้าคุณสุขุมเป็นบุคคลที่เป็นคนไทยคนแรกที่ได้ดำเนินการขุดถ่านหินเพื่อนำ เขามาขายให้แก่โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ เรือเดินสมุทรและเรือรบ กรมรถไฟ และโรงไฟฟ้าสามเสน ซึ่งการทำกิจการนี้จำเป็นต้องลงทุนเป็นเงินมากมายมหาศาล

ก่อนที่จะเริ่มลงมือดำเนินการบ่อถ่านศิลาสยาม ได้มีท่านผู้ใหญ่ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของท่านเจ้าคุณหลายท่าน ให้ความเห็นและตักเตือนว่า กิจการบ่อถ่าน ศิลาสยามนั้นน่าจะไปไม่รอด เพราะประเทศไทยเรานั้น ผู้มีอิทธิพลส่วนมาก ไม่นิยมและไม่ชอบให้ผู้อื่นมีชื่อเสียงเกียรติยศหรือมีความร่ำรวยทัดเทียมตน ต้อง พยายามหาทางกลั่นแกล้งขัดขวางจนกว่ากิจการหรือบุคคลผู้นั้นจะเลิกล้มพินาศไป ซึ่ง ถ้าเป็นดังนี้แล้ว ท่านเจ้าคุณสุขุมก็จะขาดทุนย่อยยับไปเสียโดยปราศจากประโยชน์ เมื่อมีเงินมีทองร่ำรวยอยู่แล้วก็ควรจะนั่งกินนอนกินหาความสุขสำราญใส่ตัวไปจนกว่า จะตายดีกว่า ซึ่งท่านเจ้าคุณสุขุมก็เพียงแต่รับฟังคำตักเตือนด้วยความหวังดีของท่าน ผู้มีพระคุณเหล่านั้นไว้ แต่เพราะท่านเป็นคนไม่ชอบอยู่นิ่ง เป็นผู้ที่ชอบริเริ่มและ ก้าวหน้าอยู่เสมอ ท่านมีอุดมคติอยู่ว่า เมื่อกิจการของบุคคลภายในชาติเจริญแล้ว ชาติก็ย่อมเจริญตามไปด้วย เช่นเดียวกับโคที่ลากเกวียนตามหลังไปฉนั้น ท่านจึงได้ ลงมือดำเนินการขุดถ่านหินต่อไปโดยมีท่านเจ้าพระยาบรมราชผู้บิดาเป็นผู้สนับสนุน

อยู่ข้างหลังตลอดเวลา แต่ก็น่าเสียดายที่ค่าตกเต็อนของบรรดาท่านผู้มีจิตต์เมตตา
ต่อท่านเจ้าคุณสุขุมก็ยังเิญเกิดสมจริงขึ้น ก็กิจการบ่อด่านศิลาสยามจึงจำต้องเลิก
ล้ไปด้วยเหตุผลดังกล่าว

เมื่อวางมือจากการทำบ่อด่านศิลาแล้ว ท่านได้หันมาดำเนินการค้าทางทะเล
ขึ้นอีกเพราะเห็นว่าในขณะนั้นกิจการขนส่งสินค้าและคนโดยสารทางชายฝั่งทะเลของ
อ่าวไทยต้องตกอยู่ในกำมือของคนต่างชาติทั้งสิ้น ทำให้เขาสามารถขยับข้กับเก็บค่า
โดยสารและค่าระวางบรรทุกเอาได้ตามความพอใจ และผู้ที่จำต้องเสียเงินมากกว่า
ที่ควรก็คือคนไทยทั้งสิ้น สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ซึ่งมีกำเนิดในเมืองไทยแท้ ๆ ก็ต้องมีอัน
พลอยมีราคาสูงไปด้วย นอกจากนั้นก็ยังมิได้รับความสะดวกเท่าที่ควร ท่านเจ้าคุณสุขุม
จึงไ้ริเริ่มก่อตั้งบริษัทสวาทสุขุมพาณิชย์ขึ้น ทำการเดินเรือรับส่งสินค้าและคน
โดยสารทางฝั่งทะเลตะวันตกตั้งแต่กรุงเทพฯ ถึงเกาะสมุย, จังหวัดนครศรีธรรมราช,
และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ทางฝั่งทะเลตะวันออกตั้งแต่กรุงเทพฯ ถึงจังหวัดบุรีและ
คลองใหญ่เป็นสุดทาง มีเรือกลไฟเดินทะเลขนาดระวางประมาณ ๕๐๐ ตัน เดิน
รับส่งสินค้าและคนโดยสารในขณะนั้น ๔ ลำคือ เรือสุขสวัสดิ์, พัฒนา, สายไทย,
และเรือกลไฟไชยเชิงคำ ทั้งนี้ จึงอาจจะนับได้ว่าท่านเป็นคนไทยคนแรกที่ทำการค้า
ทางเรือเป็นลำเป็นสันจริงจัง และเมื่อบริษัทสวาทสุขุมพาณิชย์ไ้เริ่มดำเนิน
กิจการแล้ว ประชาชนชาวไทยที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเลในอ่าวไทย ก็ไ้รับ
ความสะดวกสบายยิ่งขึ้น สินค้าต่าง ๆ ก็มีราคาลดลง ซึ่งถ้าเป็นในสมัยปัจจุบัน
ก็ไ้ต้องนับว่า ท่านเจ้าคุณสุขุมมีส่วนช่วยเหลือลดค่าครองชีพของประชาชนชาวไทย
ลงเป็นอันมาก

นอกจากการเดินเรือรับส่งสินค้าตามชายฝั่งทะเลในอ่าวไทยแล้ว ท่านเจ้าคุณ
สุขุมไ้ขยายขยายกิจการของท่านโดยไ้ซื้อ เจ้าเรือยนต์ และเรือกลไฟจากบริษัทต่าง
ประเทศเข้ามาเดินรับส่งคนโดยสารและสินค้าจากกรุงเทพฯ ถึงสิงคโปร์และฮ่องกง
อีกด้วย มีเรือยนต์และเรือกลไฟขนาด ๑,๖๐๐ ตันที่ไ้เข้ามาเดินอยู่ในขณะนั้น

๔ ลำคือ เรือไฮควา, สกุก, กุกส์, และเรือโคเวอร์ ได้ทำเนนกิจการนี้มาประมาณ ๑๕ ปี ก็พอคักภาวะเศรษฐกิจของโลกตกต่ำลงถึงที่สุด และมีผลพลอยกระทบกระเทือน ลุกลามมาถึงประเทศไทยด้วย จนทำให้ในวงราชการมีการคุลยภาพกันเป็นการใหญ่ การค้าต่างๆ ก็หยุดชงักลง และกิจการเคินเรือของท่านเจ้าคุณสุขุมจึงต้องพยกกับ มรสุมร้ายนี้ด้วย จนผลที่สุดก็ต้องหยุดเลิกกิจการ

ตอนปัจฉิมสมัย

คุณพ่อเป็นคนไม่รู้จักความทุกข์ร้อน ถึงแม้จะขาดทุนย่อยยับจากการค้าขายมาแล้วก็ตาม ท่านก็ยังเป็นผู้มีความสุขและรื่นเริงอยู่เสมอ เป็นผู้มองโลกในแง่ดี นอกจากนั้นท่านยังชอบท่องเที่ยวไปตามจังหวัดต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล เพื่อชมทิวทัศน์แปลก ๆ ใหม่ ๆ ตามภูมิภาคอันเป็นทางก่อให้เกิดความสดชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ฉะนั้นเมื่อมีเวลาอยู่กับบ้านเฉย ๆ ในตอนปัจฉิมสมัย เมื่อว่างมือจากการค้าขายและมีได้ประกอบกิจการอะไรแล้ว ท่านจึงมักเดินทางไปในที่ต่าง ๆ โดยรถยนต์บ้าง และโดยทางเรือบ้าง แม้ในระยะแรกที่ตื่นแค้นจังหวัดพระตะบองเพิ่งได้กลับคืนมาอยู่ภายใต้ร่มธงไตรรงค์แล้ว ท่านก็ได้เคยเดินทางโดยรถยนต์ไปจนถึงจังหวัดนั้น ๆ ทั้งที่พวงถูก ๆ พวกกันเป็นห่วงกลัวจะป่วยเจ็บลงเนื่องจากความกระเทือนและระยะอันยาวของการเดินทาง เพราะในขณะนั้นรู้สึกว่าคุณก็ชราลงมากและมีโรคที่ติดประจำตัวอยู่ด้วยแต่ท่านก็ยังจะไปและกลับมาก็ได้อย่างกระปรี้กระเปร่าสดชื่น

แม้ภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่สองได้สิ้นสุดลงแล้ว ท่านก็ได้หาโอกาสเดินทางไปในที่ต่าง ๆ โดยทางรถยนต์อีก เช่นสระบุรี ลพบุรี และจันทบุรี จนครั้งสุดท้ายเมื่อต้นเดือนกันยายน ๒๔๘๗ นี้ ท่านได้เดินทางไปจังหวัดอยุธยาอีก ก็พอได้ถึงแก่กรรมทันทีด้วยโรคหัวใจหยุด สิ้นความสามารถของนายแพทย์ที่จะเยียวยารักษาได้ทันทีที่ สิริรวมอายุของคุณพ่อได้ ๖๔ ปี ๑๑ เดือน ๑๕ วันนับจนถึงวันสิ้นอายุ

ในคำความมีใจเมตตากรุณา ปรากฏว่าคุณพ่อเป็นผู้ที่เพียบพร้อมไปด้วยเมตตาจิตต์ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือมนุษย์ ใครผู้ใดหรือยากเข็ญใจ เมื่อได้มุ่งหน้าเข้ามาหาแล้วคุณพ่อเป็นต้องพยายามช่วยเหลือทุกวิถีทางเท่าที่จะช่วยได้ แม้สุนัขและแมวข้างบ้านท่านก็ยังให้คนไปเก็บเอาเข้ามาปรนปรือเลี้ยงไว้จนกระทั่งในบ้านเราเต็มไปด้วยสุนัขสี่และพันธุ์ต่าง ๆ รวม ๓๐ ตัว และแมวประมาณ ๑๐ ตัว ซึ่งทั้งนี้ย่อมยังความ

ว่าความต่อเสียงเห่าหอนของบรรดาสุนัขทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง ถึงแม้บุคคลบางคน
ที่เคยทรยศหักหลังและกระทำการอันยังความเจ็บปวดให้แก่ท่านอย่างยิ่งยวด จนไม่มี
ทางที่จะอภัยให้กันได้ จะทวนกลับยากหน้าเข้ามาฟังพาดาศัยในยามยากอึกก็ถาม
ท่านก็มีได้คือเป็นข้อโกรธแค้นอาฆาตต่อการกระทำที่แล้งมา กลับให้ความเมตตา
อนุเคราะห์ตั้งเดิมเช่นในครั้งก่อนกระนั้น จนเป็นที่เลื่องลือกันในหมู่ญาติมิตรของเรา
ว่าคุณพ่อเป็นผู้มีน้ำใจอันประเสริฐยิ่ง

ส่วนในด้านการกุศล คุณพ่อก็ทำบุญตักบาตร และเสวนากับพระภิกษุสงฆ์
ถึงเรื่องธรรมะและกิจการของพระศาสนาอยู่เท่าที่เวลาและโอกาสจะอำนวยให้เป็นนิสัย
เมื่อท่านมาถึงแก่กรรมลงเช่นนั้น จึงยอมเป็นที่เสียทายอาลัยรักถึงคุณงามความดี
ของท่านแก่ผู้อยู่หลังซึ่งมีจิตใจชาวสธาคอยู่ทั่วกัน สมดังสุภาษิตที่ว่า

“...พฤษภภาสรว อิกกญฺชรวอันปลคฺยลง โททนตฺเสนงคฺง สำคัญฺหมายในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสินทงอินทริย์ สติคยทวแต่ชวคิ ประคยไว้ในโลกา...”

ณรงค์ สุขุม

๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๗

พิมพ์ที่ ไทยแบบเรือน (แผนกการพิมพ์) ๑๓๑ - ๑๓๑ หลังเทศบาลนครกรุงเทพฯ
นายอาหาร บรรณประดิษฐ์ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๔๕๗